

UDK: 929.5 Prodi, obitelj“653“
94(497.16 Bar)“653“(093)
Primljeno: 8. 6. 2016.
Prihvaćeno: 10. 11. 2016.
Izvorni znanstveni rad

Gradu in gradum semper antiquior de dicta domo aut familia de Prodis: prilog proučavanju barskih patricija Prodija

Savo Marković
M. Boškovića H-12
85000 Bar
Crna Gora
E-adresa: markovics@t-com.me

Na osnovi arhivskih istraživanja i historiografije prikazuje se povijest *doma* barskih patricija Prodija. Neposrednim prenošenjem odredbi izjave posljednje volje, fokusiran je životopis njihovoga istaknutog pripadnika Ivana Prodija. Jedan od najznačajnijih rodova tijekom razdoblja mletačke vladavine, svjedočanstvima koja je ostavio duhovnom i urbanom nasljeđu, rasvjetljava mnogostruke komponente komunalnoga života na južnome dijelu istočnoga Jadrana.

Ključne riječi: Bar, Dubrovnik, srednji vijek, patricijat, identitet, testament

Pripadnici patricijskoga doma Prodi spominju se u povijesnim izvorima razdoblja 14. – 16. stoljeća.¹ U izvješću mletačkih sindika *Zan Battiste Giustiniana i Anzela Dieda* iz 1553. godine *Prodi (Prode)* navedeni su kao jedna od trinaest plemićkih obitelji (preostalih od 74), koliko je spomenuto da ih je bilo do 1512. godine.² Indikativan je dokument u kojemu je zabilježeno da su *Poradi* bili jedna

¹ Barski plemićki rod Prodi historiografski je obrađivan u više osvrtu, posebno u: Savo Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara* (Perast: NIP “Gospa od Škrpjela”, 2014), 666-668; Marković, *Barski patricijat* (Bar: Kulturni centar, 1995), 39-40; Lovorka Čoralić, “Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 32 (2007): 63-91, Čoralić, “Tragom barskih patricija u Mlecima (kraj XIV. st. – XVI. st.)”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 48 (2006): 232, 258.

² Carl Georg Friedrich Heyer von Rosenfeld, *Wappenbuch Der Adel des Königreichs Dalmatien, nach archivalischen und anderen authentischen Quellen* (Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1873), s. VI. Usp.: Bogumil Hrabak, “Pod okriljem mletačkoga lava”, u: *Bar grad pod Rumijom*, ur. Sima Ćirković, Slavko Mijušković et al. (Bar: Izbor, 1984), 46; Đurđe Bošković, *Stari Bar* (Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, 1962), 284.

od obitelji iz Bara koje su se okrenule protiv novoga gospodara grada – Stjepana Vukčića Kosače. Vjerojatno je riječ o zbivanjima koja su doprinijela prestižu roda tijekom idućega stoljeća. Mlečani, kojima je despot Đurađ Branković prepustio grad, pridobili su Prodije već 12. rujna 1442. tako da su, na strani Francesca Querinija, sudjelovali u opsadi Bara sve do svibnja odnosno lipnja 1443. godine.³

Uvodna razmatranja

Na osnovi ustaljenoga načina bilježenja prezimena roda moglo bi se pomisliti na na talijansku riječ *prode* u značenju “junak,” “hrabar.” Ne može se isključiti ni hipokoristik odnosno izvedenica od slavenskoga imena *Prodan*.⁴ U antropološkome i etimološkome odgonetanju podrijetla ovoga gradskog roda, od značenja bi mogao biti i podatak da je plemićka obitelj s istim prezimenom živjela u Ulcinju u 14. i 15. stoljeću.⁵ *Vali de Prode* spominje se 1306.,⁶ a *Ser Jacomo de Prode de Dulcigno* 1434. godine.⁷ K. Jireček navodi prezime ulcinjske obitelji Prode kao slavensko.⁸ Istoimeni *presbyterus*, zaprisegnuti notar ulcinjske komune (*Prode publici iurati notarii communis Dulcinii*), bilježi se 1358. godine.⁹ Međutim, nije utvrđeno jesu li pripadnici ove obitelji imali veze s Barom. U svakome slučaju, između Bara i Ulcinja nalazi se Prapatna (Papratna), s nekadašnjim glavarima Aleksom, Petrom (*capita unius contrate vocate Poprat*) i Markom, sa sedmoricom rođaka, *qui fuerunt gentes multe*. Ti *Poprati* (žitelji Papratne) 1405. godine odmetnuli su se od Balše III., okupili svoje ljude pod mletačkom zastavom i sudjelovali u napadima na Bar i Ulcinj.¹⁰ Na njih se možda referira kao na obitelj *Poradi*, žitelje gradskoga okruga koje su Mlečani 1442. godine pokrenuli protiv Stefana Vukčića Kosače.¹¹

Pripadnik obitelji *Prodi* spominje se 1597. godine u Kotoru, Baru sa zapadne strane;¹² *Marco Prodich* je tamo (*na chon 1595*) ispisao prevedene *Nauche ziuota*

³ Ivan Božić, “Zeta u Despotovini”, u: *Istorija Crne Gore*, t. 2, sv. 2 (Crna Gora u doba oblasnih gospodara), ur. Sima M. Ćirković et al. (Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore 1970), 204. S obzirom da se u historiografskoj literaturi navode *braća Poradi* kao sudionici navedenih događaja, prije će biti da je ista obitelj imala veće posjede u barskomeokrugu nego da se radi o drugoj, eventualno pučkoj, obitelji.

⁴ Iako nema očite, neposredne veze s barskim patricijskim rodom, u izvoru iz 1349. godine bilježi se *Prodani de Antibaro*. Bošković, *Stari Bar*, 267.

⁵ Konstantin Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka* (Beograd: Naučno delo, 1962), 327.

⁶ Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, 229.

⁷ *Isti*, 215, 229.

⁸ Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, sv. III. (*Kulturna istorija: I. deo*), preveo i dopunio Jovan Radonić (Beograd; Geca Kon, 1923), 101.

⁹ *Acta Albaniae iuridica*, Iosephi Valentini S. J., T. I. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968, 117.

¹⁰ Ivan Božić, *Nemirno pomorje XV veka* (Beograd: Srpska književna zadruga, 1979), 161, 288.

¹¹ Hrabak, “Pod okriljem mletačkoga lava”, 36.

¹² Titularni biskup Budve bio je *Incelsius* (*Incellenius*, Incelerio, Incelerije, *Inzelerius Dei gracia Buduen-*

redounischkoga che pisse blaxeni sfeti Bernard sestri suogioi.¹³ On je 13. srpnja 1597. izdao punomoć jednome bračkom plemiću u vezi s imovinom koju je imao na Braču pa se može pretpostaviti da je podrijetlom bio s toga otoka.¹⁴ *Vicenzo Prodi, l'arciprete della Brazza* (Vicko Prodić, 1628. – 1663.), iz bračke patricijske obitelji, autor je historijskoga spisa *Cronica dell' isola della Brazza* (1662.).¹⁵

Istovjetna osobna imena nalaze se ranije i u drugim dalmatinskim sredinama. *Domina Prodda uxor Georgij de Cega* spominje se 1271. godine; *Proda*, redovnica samostana Sv. Nikole u Trogiru spominje se 1274., a redovnica samostana Sv. Petra *Proda* (Azzelini) 1319. – 1344. godine.¹⁶ U Zadru je ista osnova tvorbe zabilježena u imenu i u prezimenu: *Prodana rel. Damiani de Prodde* 1300. godine.¹⁷ S više sigurnosti može se tvrditi da je pripadnik razmatranoga barskog roda bio *Prode de Antibaro*, koji se bilježi 1323. godine. *Prode Petra Prode* stekao¹⁸ je pravo dubrovačkoga građanstva 27. siječnja 1323.¹⁹

Konačno, kod razmatranja hipotetskih poveznica koje su mogle utjecati na društveni uspon barskoga patricijskog roda – iako se prema historiografskim spoznajama pojedine ne mogu potvrditi – ne može se zanemariti ni činjenica da je možda upravo njegovomu pripadniku, prezbiteru Andriji, izdana privilegija *sub*

---

sis ecclesie episcopus) *Proditz* (1276. – 1293.), heremit augustinac. Spominje se i razdoblje između 1273. i 1299. godine. Bio je aktivan u biskupijama Würzburga (1277. – 1299.), Bamberga (1280. – 1297.) i Naumburga (1286. – 1294.). Navode se i Konstanz (1275.), uprava samostanom Berau (1276.) i drugo. U novijoj literaturi pogrešno se navodi i pod prezimenom Prodić. *Cur vero ab Ecclesia sua tandiu absens in Germania commoratus fuerit, ...* Daniele Farlati, Jacobus Coleti, *Illyrici Sacri* tomus septimus (Venetiis: apud Sebastianum Coleti, MDCCCXVII), 213. Usp.: Conrad Eubel, ur., *Hierarchia catholica medii aevi, sive, Summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series* (Monasterii: Sumptibus et typis Librariae Regensbergianae, 1898), 150.

¹³ Miroslav Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka; XVII vek: Doba baroka*, 1990; integralno elektronsko izdanje; <http://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/mpantic-xviii/index.html> (pogledano 23. 4. 2009.), 22, 32.

¹⁴ *Marco Marulo* se 1496. pismom obraća *Marcu Prodicu*, plemiću i svećeniku s Brača (Pučišća) podsjećajući odakle njegova obitelj vuče podrijetlo: *Vos quidem e Salone urbe originem trahitis (...)*. Bratislav Lučin, “Marulićevo pismo bračkom svećeniku Marku Prodiću”, *Colloquia Maruliana* 4 (1995): 103, 106, 110, 111; Hrabak, “Senjski uskoci i Bokelji”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XXVI* (1978): 34.

¹⁵ Čoralić, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet, 2001), 146, 154; Heyer Von Rosenfeld, *Wappenbuch Der Adel des Königreichs Dalmatien*, XV.

¹⁶ Mladen Andreis, “Trogirski patricijat u srednjem vijeku”, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*” knj. 2 (Zagreb: Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2002): 52, 123, 191.

¹⁷ Vesna Jakić-Cestarić, “Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću – odraz i rezultanta prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novih doseljenika”, *Radovi Centra JAZU u Zadru XXIV* (1977): 156.

¹⁸ Ruža Ćuk, “Trgovci iz zetskih gradova u Dubrovniku i srpskim zemljama u srednjem veku”, u: *Srednjovjekovna istorija Crne Gore kao polje istraživanja*, knj. 3 (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 1999), 163; *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, knj. 2; Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 667.

¹⁹ Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, posebna izdanja, 1960), 91.

bullae plumbeae, od mletačkoga dužda Thomasa Moceniga. Dana 27. lipnja 1415. godine *priuilegium factum fuit venerabili viro Andree Rhodi (!) quondam Johannis de Antibaro habitatori Venetiarum in contrata sancti Mauritij.*²⁰ Svećenik *Andreas*, stanovnik venecijanske župe S. Maurizio, za kojega se, međutim, pretpostavlja i da je s Rodosa, dobio je mletačko građanstvo tipa *intus*.²¹

Barski Prodiji u drugoj polovici 15. stoljeća: testament Ivana Prodija

Bez obzira na način uspona na socijalnoj ljestvici Bara, već sredinom 15. stoljeća pripadnici ovoga roda obavljaju važne funkcije u sustavu gradske administracije i crkvene hijerarhije. Raspoloživi izvori ukazuju da se radilo o pripadnicima elite koji su svojim ingerencijama, mobilnošću, efikasnošću i kompetentnošću oko sebe koncentrirali najveću moć, raspolagali materijalnom i intelektualnom superiornošću te uživali prednosti naslijeđenoga bogatstva i obiteljskih veza.²²

Ser Zoane de Prode bio je prisutan 19. svibnja 1443. *ala chiesa de s. Nicolo apresso Antibari* kao jedan od plemenitih i mudrih predstavnika Bara (*nobeli e Sauij homeni dantibari*).²³ Tada je sudjelovao u pregovorima oko potvrđivanja gradskih privilegija i prihvaćanja mletačke vlasti.²⁴ Isti se *Johannes Prode*, kao *auditor Ciutatis Antibarj*, spominje 1445. godine.²⁵ Funkcija koju je obavljao potvrđuje da je poznao pravo i načela zakonitosti uvriježena kroz praksu i lokalne običaje.²⁶ Auditori su kontrolirali rad notara nadzirući ispravnost sastavljanja javnih dokumenata. Ipak, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je *Johannes* bio pravno

²⁰ *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, Josephi Valentini S. J. labore reperta et transcripta ac typis mandata, Pars Secunda, Tomus Septimus, München (et alia): Dr. Dr. Rudolf Trofenik, c. 1968, 207-208.

²¹ *La banca dati CIVES: privilegi di cittadinanza veneziana, dalle origini all'anno 1500*, <http://www.civesveneciarum.net/dettaglio.php?tipo=pagina....> (pogledano 16. 2. 2015.). Za podatak koji upućuje na grčko ishodište ovoga venecijanskog stanovnika zahvaljujem Nikoli Ratkoviću iz Bara.

²² Polazeći od navedene teorijske podloge i metodoloških smjernica, posebno s referencama na djela Vilifreda Pareta i Gaetana Mosce, na primjeru Buzeta to uspješno razlaže Josip Banić u: "Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune", *Histria* 5 (2015): 45-48.

²³ Šime Ljubić, ur., *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. IX (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1890), 173.

²⁴ Međutim, J. Šafarik navodi da je to bio *ser Zoane de Procle*. *Srbski istorijski spomenici mletačkog arhiva*, skupio i prepisao Janko Šafarik, *Glasnik društva srpske slovesnosti*, knj. XIV (Beograd: u državnoj štampariji, 1862), 74. Šafarik je vjerojatno pogriješio u transkripciji "rastavljajući" slovo *d* tako da je dobio *cl*, što je česta zamka pri iščitavanju gotičkih i ranohumanističkih rukopisa. Usp.: Bošković, *Stari Bar*, 269.

²⁵ Oliver Jens Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392-1479)* (München: Südost-Institut, R. Oldenbourg Verlag, 2001), 469.

²⁶ Zapisnici i popis članova Splitskoga vijeća iz 1357. godine (63 vijećnika) pokazuju da nisu svi plemići bili članovi Vijeća i da su neke službe, poput egzaminatorske, vršili i oni koji nisu bili vijećnici. Zdenka Janeković Römer, "Splitski statut: ogledalo razvoja komune", u: *Splitski statut iz 1312. godine, povijest i pravo. O 700. obljetnici*, prir. Željko Radić, Marko Trogrlić, Massimo Meccarelli i Ludwig Steindorff (Split: Književni krug; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu; Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, 2012), 79.

školovan.²⁷ Međutim, ne može se ni isključiti da je vlastoručno, latinskim jezikom sastavio oporuku deponiranu 1494. godine u Dubrovniku, a čiji je vjerodostojni sadržaj naknadno formalno prilagođen s notarskom knjigom u koju je upisana. Latinski jezik koji je korišten svjedoči o razini pismenosti, klasičnoj učenosti i uopće o kulturi sredine u kojoj je takav dokument mogao nastati.²⁸

Izvori čine vidljivima i druge Prodijeve potomke. Pripadnik ovoga roda, svojim istaknutim položajem u crkvenoj hijerarhiji, upravo u tome periodu potvrđuje njegovu moć: *Laurentius de Prodis* je 2. kolovoza 1475. izabran za opata Ratačke opatije (*electus abbas monasterii B. Marie de Rochoio ordinis S. Benedicti Antibarren. diocesis obligavit florenos 66 1/3*).²⁹ U vrijeme prije i nakon njega ratački opati bili su Petar de Fortis s Korčule, apostolski akolit i Stjepan Antunov, korčulanski kanonik.³⁰

Dominus Ludouicus de Prodis de Antibaro preminuo je prije 2. lipnja 1494.³¹ Poznato je da je imao sinove Ivana (*Iohannes*), čija je oporuka sačuvana u Državnome arhivu u Dubrovniku, i Stefana (*ser Stephanus de Prodis*), poznatoga barskog oratora, komunalnoga predstavnika pred središnjim mletačkim vlastima početkom 16. stoljeća.

Iohannes de Prodis, quondam nobilis et generosi viri domini Ludouici de Prodis de Antibaro izjavu svoje posljednje volje sastavio je 2. lipnja 1494. godine u Dubrovniku.³² Način oslovljavanja njegova oca (*nobilis vir*, s pridodanim naslovom *dominus*) kao i naziv *ser*, koji na manje formalan način označava uglednije plemiće, govori o učvršćenoj izdvojenosti i jasnome određenju plemićkoga kruga komune.³³ U oporuci su najprije navedeni građanskopravni sudac, notar i kancelar odnosno prisutni svjedoci: *U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, godine od rođenja Gospodnjega 1494., dvanaeste indikcije, drugoga dana mjeseca lipnja, u Dubrovniku,*

²⁷ Usp.: (...) ne postoji li u Statutu norma koja se može točno primijeniti na slučaj, treba potražiti srodnu normu (to jest, interpretirati analogijom), a nema li nikakva uporišta u sličnom, suci su dužni sami naći ispravno rješenje po slobodnoj prosudbi; ta slobodna prosudba ne znači samovoljno ponašanje i improvizaciju od zgrade do zgrade, već moralno i odgovorno postupanje, uz traženje sredine između strogosti i milosrdnosti (...). Nella Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde: pravo srednjovjekovnog novigradskog statuta", u: *Novigradski statut / Statuto di Cittanova*, ur. Neven Budak (Novigrad: Grad Novigrad, 2014), 128, 129, 134.

²⁸ Usp.: Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", u: *Filip de Diversis, Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, ur. Zdenka Janeković Römer (Dubrovnik; Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000), 19.

²⁹ Jadranka Neralić, *Priručnik za istraživanje hrvatske povijesti u tajnom vatikanskom arhivu, od ranog srednjeg vijeka do sredine XVIII. stoljeća – Schedario Garampi*, sv. 1 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2000), 111.

³⁰ Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 785.

³¹ Hrvatska (dalje: HR), Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik (dalje: DAD), fond 12.1, Testamenta Notariae (dalje: TN), sv. 27, f. 19r (2. VI. 1494.). Na ustupljenome snimku arhivskoga dokumenta, kao i na dragocjenim sugestijama, najsrdajnije zahvaljujem prof. dr. sc. Nelli Lonza.

³² HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19r.

³³ Usp.: Janeković Römer, "Splitski statut: ogledalo razvoja komune", 74.

u prisustvu plemića, ser Šimuna, Damjana Benesse, godišnjega suca za građanske parnice dubrovačke komune,³⁴ te razboritih i uglednih muževa, gospodina Bartolomeja de Sfondratis³⁵ iz Cremona³⁶ i ser Dionizija de Victoriis iz Faenze,³⁷ zakletih bilježnika i kancelara, te Luke Marina Đurkovog, računovođe dubrovačke komune, kao svjedokâ za ovu priliku dovedenih, pozvanih i zamoljenih.³⁸

Testament istaknutoga plemića ser Ivana, pokojnoga Lodovika de Prodisa iz Bara, počinje na sljedeći način:

*Ja, Ivan Prodi, pokojnoga plemića i plemenitoga muža gospodina Ludovika Prodijsa iz Bara, koji sada živim ovdje u Dubrovniku, zdrava tijela i pameti, imajući na umu kratkoću ljudskoga života i u skladu s knjigom Davidovih Psalama navijestiti mi je tu nedostatnost mojih dana, razmišljajući o tome da se, dok je duše u mojemu tijelu, trebam pripremati za blago na nebesima, prema Evanđelju prikupljajte si blago na nebesima gdje ga neće uništiti niti hrđa, niti moljci.*³⁹ Oporuka koja,

³⁴ Šimun Damjanov Benessa (oko 1430. – oko 1506.) bio je dubrovački knez pet puta u razdoblju od 1493. do 1503. godine. Oženjen djevojkom iz roda Goče oko 1458. imao je devet sinova. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 2, *Vlasteoski rodovi (A – L)* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne značnosti HAZU u Dubrovniku, HAZU, 2012), 63, 64.

³⁵ *Ser Bartholomeus de Sfondratis de Cremona* u razdoblju 1449. – 1501. u Dubrovniku je obavljao službu kancelara i sekretara. Upravo je u protokolu Vijeća umoljenih 8. ožujka 1494. spomenuto *Sfondratu-sovih* 46 godina *fidelis servicii*. U dubrovačkim ispravama često se navodi kao svjedok, prokurator, tutor i tako dalje. Bavio se i književnošću, razmjenjivao epistole s *Franciscusom Philelphusom*. S cijelom obitelji bio je 1491. godine član gruške bratovštine *S. Georgiis de Tribus ecclesiis*. Nije mu nedostajala ni potvrda plemenita roda – bio je *sacri Lateranensis palatii sacrique Romani imperii baronus, consiliarius et comes palatinus*, a privilegijom cara Friedricha III. od 8. veljače 1478., danom *in opido Gretz*, dodijeljeno mu je i pravo određivanja (potvrde) notara (*in quem de imperialis plenitudine potestatis creandorum tabellionum et iudicum ordinariorum emanavit auctoritas*) i legitimiranja neplemenitaških bastarda. Za njega se vezuje brojno potomstvo (*ad summam* 28 djece) iz dva braka, koje spominje i Serafino Cerva. Prvo je bio oženjen Marušom, kćeri Ivana Cotrullija, a zatim Magdalenom *Paschalis a Pace*. Njegov testament od 1. siječnja 1502. otvoren je 26. srpnja 1504. godine. Jireček, “Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner (Schluss)”, *Archiv für Slavische Philologie* XXVI (1904): 195-196.

³⁶ Bartol Sfondrati bio je jedan od humanista koji je povezoao dubrovačku kulturnu sredinu s drugim znamenitim humanističkim središtima i utjecao na oblikovanje čitavoga naraštaja dubrovačkih pjesnika. Janeković Römer, “Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu”, 17.

³⁷ *Ser Dionysius de Victoriis Faventinus, civis Bononiensis* bio je dubrovački kancelar 1499. – 1500. godine. Njegovome testamentu od 17. travnja 1500. svjedoci su bila četvrorica prijašnjih dubrovačkih kancelara (od kojih trojica iz Cremona; dvojica Sfondratija) kao i rektor škole *Daniel Parmensis*. Zanimljivo je da u oporuci spominje *unam metalleam de auro cum ymagine Alexandri Imperatoris, quam emi a Marino pictore (de Catharo)*. Njegov brat *Antonius de Victoriis de Faventia* bio je gradski liječnik u Dubrovniku. Koncem 15. stoljeća tiskar Aldo Manuzio posvetio je dubrovačkome učitelju, a kasnije kancelaru Danielu Clariju iz Parme svoja izdanja Aristofana i starih kršćanskih pjesnika izrazivši uvjerenje da će se njima više nego itko drugi okoristiti njegovi dubrovački učenici. Jireček, “Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner (Schluss)”, 198-199; Janeković Römer, “Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu”, 17.

³⁸ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19r. Transkripciju i prijevod s latinskoga jezika testamenta plemića ser Ivana, pokojnoga Lodovika de Prodisa iz Bara iz 1494. godine obavila je dr. sc. Iva Kurelac iz Zagreba, kojoj ovom prilikom najljepše zahvaljujem.

³⁹ (...) *juxta Evangelium thesaurizate vobis thesaurum in celo, vbi nec erugo, nec tinea demolitur*. HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19r. Usp.: Mt 6:20: *Thesaurizate autem vobis thesauros in celo, ubi neque ærugo,*

kako je uobičajeno, započinje konstatacijom zdravstvenoga i duhovnoga stanja testatora (tada nastanjenoga u Dubrovniku) i njegove sposobnosti sastavljanja izjave posljednje volje parafarazira starozavjetni redak 101. Davidova psalma, na koji nadovezuje Matejevo Evanđelje. Davidov psalam 101.24. navodi: *Respondit ei in via virtutis suae: paucitatem dierum meorum nuncia mihi.*⁴⁰ Čineći jedan od sedam pokajničkih psalama Davidovih, 101. psalam⁴¹ će – kao i 6., 31., 37., 50., 129. i 142. psalam predstavljati simbolično važan predložak i teološko-filozofsku inspiraciju prepjeva Ivana Gundulića (*Pjesni pokorne kralja Davida*, 1621.) i osmeračkoga prijevoda Stijepa Đurđevića (*Sedam salama pokornijeh kraglia Davida*, 1686.). Duhovna lirika 17. stoljeća bila je inspirirana upravo i citatom na koji se poziva Ivan Prodi. *Paucitatem dierum meorum nuncia mihi* naslov je pjesme⁴² engleskoga pjesnika i povjesničara Williama Habingtona (1605. – 1654.). Rođen u poznatoj katoličkoj obitelji, školovan u Parizu i Saint-Omeru, Habington je 1634. godine objavio djelo Castara.⁴³ Razdoblje od gotovo stoljeća i pol dijeli navedena spominjanja pouzdanja u Božje milosrđe i pokajničke sugestivnosti citiranoga stiha, koji je, kako je zapisan (*illud paucitatem dierum meorum nuncia mihi deliberans*),⁴⁴ saopćen možda po sjećanju iz nekoga psaltira, odnosno psalmičkoga štiva molitvenih knjižica ili oficija.⁴⁵ Marko Marulić preveo je psalme pokorne

---

neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. BIBLIJA.net – the Bible on the Internet, <http://www.biblija.net/biblija.cgi?Bible=Bible&set=3&I=en&pos=1&qall...> (pogledano 21. 12. 2015.).

⁴⁰ *He answered them in the way of his strength: show me the fewness of my days (alio loco: declare to me the brevity of my days). Septem Psalmi Paenitentiales / The Seven Penitential Psalms*, <http://www.medievalist.net/hourstxt/penpss.htm> (pogledano 22. 12. 2015.), 1, 6.

⁴¹ Usp.: Psalam 39. (*Načelniku pjevačkom Iditunu. Psalam Davidov.*), 4. navodi: *Kaži mi Gospode, kraj moj, i dokle će trajati dani moji? da znam kako sam ništa.*; dok je 39.5. sljedećeg sadržaja: *Evo s pedi dao si mi dane, i vijek je moj kao ništa pred tobom. Baš je ništa svaki čovjek živ.* Psalam 90. (*Molitva Mojsija, čovjeka Božijega.*), 12. navodi: *Nauči nas tako brojati dane naše, da bismo stekli srce mudro.* *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, Preveo Stari zavjet Đ. Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. Novo izdanje u kome su zabilježena jednaka mjesta (Beograd: Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1989), 449-450, 470.

⁴² Prva strofa: *Tell me O great All-knowing God! / What period / Hast thou unto my dayes assignd? / Like some old leafelesse tree, shall I / Wither away; or violently / Fall by the axe, by lightning, or the Wind?* Posljednja, osma strofa: *And so I in thy favor dye, / No memorie / For me a well-wrought tombe prepare, / For it my soule be 'mong the blest / Though my poore ashes want a chest, / I shall forgive the trespasse of my heire.*

⁴³ Njegov otac, antikvar i povjesničar Thomas, bio je umiješan u zavjeru na strani škotske kraljice Marije, a stric Edward dekapitiran 1586. godine pod optužbom urote protiv Elizabete I. Spomenuta Castara, ponovno izdana 1635. i 1640. godine, zapažena je zbog svojih "metafizičkih" kvaliteta, rafiniranosti i imaginacije. W. Habington je 1640. godine objavio romantičnu tragediju *Queen of Aragon* i napisao *History of Edward IV*, a 1641. *Observations upon History*. "Habington, William", *Encyclopaedia Britannica* 12 (Canbridge: Cambridge University Press, 1911), 787; K. M. Warren, "William Habington", *Catholic Encyclopedia* (New York: Rober Appleton Company, 1913), [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/William_Habington](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/William_Habington) (pogledano 22. 12. 2015.).

⁴⁴ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19r.

⁴⁵ Usp.: Divna Mrdeža Antonina, "Aspekt stiha u Marulićevim prijevodima psalama", *Colloquia Maruliana* IX (2000): 449, 450. *Dubrovački psaltir (Psalter hrvatski)* – latinički dubrovački rukopis psaltira potječe s početka 16. stoljeća. *Isto*, 451.

kao cjelinu uvrstivši ih u *Oficij Blažene Dive Marije* i pristupivši im kao prevoditelj izvornoga biblijskog teksta: poštujući formu psalama prototekstova psaltira i versificirajući silabičkim stihom biblijski verset.⁴⁶ Ušavši u vjersku lektiru kao dio biblijskoga psaltira, takvi su se stihovi, podređujući se zahtjevima nadolazećih poetika, potvrđivali parafrazama.⁴⁷ Kroz liturgijsku i izvanliturgijsku službu stalno su prisutni u životu vjernika i interpretirani učenim komentarima,⁴⁸ psalmi su, zaokupljajući pozornost teologa od početka srednjega vijeka, kontinuirano dobivali na popularnosti.⁴⁹ Evanđelje po Mateju, na koje se testator Prodi nadovezuje, retcima 6.19–20 kazuje: *Ne sabirajte sebi blaga na zemlji, gdje ga moljac i rđa kvari, i gdje lupeži potkopavaju i krađu; Nego sabirajte sebi blago na nebu, gdje ni moljac ni rđa ne kvari, i gdje lupeži ne potkopavaju i ne krađu.*⁵⁰

Oporučitelj Ivan Prodi nastavlja s nabožnim obraćanjem osvrćući se i na svoj zavičaj. *Putem ove moje posljednje volje, koju sam neopozivo sastavio i uredio, a koja ima biti na hvalu, slavu i čast Boga svemogućega i čitavoga nebeskog slavo-dobitničkog dvora te na spas moje duše.*⁵¹ *Kao prvo i prije svega, samu svoju dušu preporučam samome preuzvišenome Bogu, mojemu Stvoritelju. Tijelo ne ostavljam zemlji iz koje vuče svoje podrijetlo i to zato što smatram da čovjek u ovome životu ne može iznaći nikakvu dostojniju hvalu negoli da svojim potomcima ostavi vječno sjećanje na sebe.*⁵² Navedena odredba kao da parafrazira sljedeću rečenicu 6,21 iz Evanđelja po Mateju: *Jer gdje je vaše blago, ondje će biti i srce vaše.*⁵³

⁴⁶ Mrdeža Antonina, "Aspekt stiha u Marulićevim prijevodima psalama", 450.

⁴⁷ *Isto*, 464.

⁴⁸ Sveti Atanasije Veliki se u *Tumačenju psalama* posvećuje i psalmu 101.: *Molitva siromaha, kada iznemogne i pred Gospodinom izlije moljenje svoje (...)* Malobrojnost dana mojih objavi mi; Objavi mi: kakav je bio naš život? Ili je možda želeo da zna, hoće li se njegov život produžiti do onog vremena, kad će se na zemlji javiti ovaploćeni Jedinorodni? http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Svetopismo/PsaltirAtanasije-Veliki/Lat_PsaltirAtanasijeVeliki102.htm (pogledano 22. 12. 2015.), 1-2.

⁴⁹ Usp.: Sveti Augustin u *Ispovijestima* izražava svoje divljenje psalmima: 'Kakve sam vapaje, Bože moj, dizao k tebi kad sam čitao psalme Davidove, pjesme pune vjere, napjeve pobožnosti koji isključuju duh oholosti!' Mrdeža Antonina, "Aspekt stiha u Marulićevim prijevodima psalama", 449.

⁵⁰ *Matej 6. poglavlje*, <http://biblija.biblija-govori.hr/glava.php?knjiga=Matej&prijevod=sve&glava=6> (pogledano 21. 12. 2015.). Sličnu odredbu sadrži i citat .1 Petrove 1,4: *za nasljedstvo koje je neraspadljivo i neokaljano i koje ne vene. Ono je sačuvano na nebesima za vas.* [Http://biblija.biblija-govori.hr](http://biblija.biblija-govori.hr).

⁵¹ Misli se na sve svete, blažene i mučenike (*communio sanctorum*), kojih je krajem srednjega vijeka bilo već oko šest tisuća. HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19r.

⁵² HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, ff. 19r-19v.

⁵³ *Matej 6. poglavlje*, <http://biblija.biblija-govori.hr/glava.php?knjiga=Matej&prijevod=sve&glava=6> (pogledano 21. 12. 2015.). Slične odredbe sadrže i sljedeći evanđeoski citati; Mt 19,21: *Isus mu je odgovorio: 'Ako hoćeš biti savršen, idi i prodaj svoju imovinu i novac daj siromasima, pa ćeš imati blago na nebu! A onda dođi i idi za mnom!'*; Mk 10,21: *Tada ga je Isus pogledao s naklonošću i rekao: 'Jedno ti nedostaje: idi, prodaj što god imaš i novac daj siromasima, pa ćeš imati blago na nebu! A onda dođi i idi za mnom!'*; Lk 12,33: *Prodajte što imate i novac dajte kao milostinju. Načinite sebi kese za novac koje se neće istrošiti, neiscrпно blago na nebesima, kamo se lopov ne približava niti moljac nagrizi.;* Lk 18,22: *Kad je Isus to čuo, rekao mu je: 'Još ti jedno nedostaje: prodaj sve što imaš i novac razdijeli siromasima, pa ćeš imati blago na nebesima! A onda dođi i idi za mnom!'* [Http://biblija.biblija-govori.hr](http://biblija.biblija-govori.hr).

*Stoga od svojih zemaljskih dobara u gradu Baru i na njegovu području i okrugu, koje mi je dodijelio sam preuzvišeni Bog, želim i razdjeljujem svoje polje, veličine ili obujma triju posuda za sijanje Bara, na području de Ragno.*⁵⁴ Citirana oporučna odredba potvrđuje prethodno iznesenu pretpostavku o posjedima roda, koji su se nalazili na više lokacija u barskome distriktu. Također, potvrđuje se postojanje lokalne mjerne jedinice za površinu koja se koristila u Baru i njegovoj okolini (*copelorum de Antibaro*).⁵⁵ Jedinica lokalnoga sustava mjera, *copello*, neka je vrsta autohtonoga ekvivalenta poznatije varijante iste metričke osnove – dubrovački je kupel, mjera težine (žita),⁵⁶ preveden kao *uborak*. Indikativna mjera je *kupljenik*, manji dio *polovnjaka* (*dimidium starium, medium*), koji je označavao polovinu nečega u više mjera (na primjer polovinu stara).⁵⁷ Kotor je imao mjericu za žito čiji naziv shodno izvorima nije poznat, ali se u 19. stoljeću nazivala *kupel*. Zahvaćala je 20,27 zapreminskih litara.⁵⁸ Koristila se i šuplja mjera *star*, odnosno star sjemenja, kao mjera za površinu. Starom pšenice može se zasijati površina od 736,5 metara kvadratnih.⁵⁹

Ivan Prodi nastavlja s oporučnim raspolaganjem ostalim nekretninama u gradskome komitatu odnosno okrugu, lociranome od Volujice i Barskoga polja do Prijedora. *Isto tako, moje polje, veličine ili obujma četiriju posuda za sijanje, iznad kapelice sv. Gabrijela na ravnici. Isto tako, moje polje veličine ili obujma triju posuda za sijanje na području de Isola, pored brda Volujice. Isto tako, moje polje, veličine ili obujma pet posuda za sijanje, kod brzoga potoka koji teče s ove strane Mamindola, to jest na području Rindinolimpa ili Prijedora.*⁶⁰

⁵⁴ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v. Prodi spominje barski komitat i distrikt. Moglo bi se pretpostaviti da je rečeno polje bilo smješteno u kontradi Rene, pjeskovitome zemljištu kraj te rječice, u blizini mora.

⁵⁵ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v. Iako je ostavitelj Prodi oporuku sastavio u Dubrovniku, u njoj spominje zemljišnu mjeru koja je bila u uporabi u Baru. Svećenik Ivan Župan iz Bara u testamentu iz 1570. godine spominje *due copelli di terreno di seminason* (HR-DAD-12.1-TN, sv. 44, ff. 11'-13').

⁵⁶ Dubrovačka mjera za težinu *kupel* (*cupellus*) težila je 16, 401 – 18,515 litara odnosno jednu šestinu stara. Dubrovački star imao je šest kupela. Niko Kapetanić, Nenad Vekarić, "Popis domaćinstava konavoskih kaznačina iz 1536. godine", *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 40 (2002): 172.

⁵⁷ *Starium Veneticum* (83,31 l) spominje se 1225. godine pri uvozu pšenice iz Zadra. *Kotorski star* spominje se 1396. odnosno 1421. godine. *Kotorski star* ima veličinu od 17,462 litara. *Dubrovački star* iznosio je 98,41 litara, a kasnije 111,05 litara. U Samoboru je u 17. stoljeću *polovnik* zabilježen kao polovina *vedra* (u 17. stoljeću 39,6 l). *Kotorsko vedro* (*quincum*) vjerojatno je iznosilo 1/40 *miljara* odnosno 15,99 zapreminskih litara. Sena Sekulić-Gvozdanović, "Srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera u Istri, Hrvatskom primorju i kontinentalnoj Hrvatskoj", *Prostor* 3 (1995), br. 1(9): 77, 79; Marija Zaninović-Rumora, "Mjere za dužinu i površinu u Kotoru kroz stoljeća", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 43.

⁵⁸ Veličina kotorskoga *stara* udvostručena je u prvim desetljećima mletačke vlasti. Jelena Antović, ur., *Statvta civitatis Cathari – Statut grada Kotora*, knj. II (Kotor: Državni arhiv Crne Gore, 2009), 51.

⁵⁹ Zaninović-Rumora, "Mjere za dužinu i površinu u Kotoru kroz stoljeća", 43 (prema M. Blagojeviću).

⁶⁰ *copelorum quinque seminationis*; HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v.

Crkva sv. Gabrijela spomenuta je u izvoru iz 1390. godine kada joj svećenik Sergius Turturosi ostavlja crkveno ruho u vrijednosti od tri dukata te vinograd i posjed zasaden maslinama.⁶¹ Svojim nećacima, barskim svećenicima Dominiku i Petru, isti je oporučitelj ostavio dvije dalje parcele s maslinicima, od kojih se jedna nalazila *iuxta pontem* crkve sv. Gabrijela⁶² (što potvrđuje da je bila locirana u blizini neke od rječica u Barskome polju). Pličina mora (od dva do šest metara) podno poluotoka Volujice (256 metara) nagovješta nekadašnje postojanje otočića u pristanišnome akvatoriju. *Prievoi* se navodi u jednome testamentu iz 1543. godine kada je navedeno da tim lokalitetom prolaze *due strade comune, cioe una che va a Sentari et l'altra che va a Schurti, al qual confina Santa Maria de Rotazo (...)*.⁶³ S pozicija posjeda Ratačke opatije jedan je javni put mogao voditi k Šenteliji, prema Zupcima, a drugi Škurtima, posjedu barskih katedralnih kanonika u Mrkojevićima.

*Isto tako, stotinu maslina sa zemljištem na području Tredaria, isto tako šesnaest starih maslina sa zemljištem i trećinu ulja od mladih maslina ili od mladih maslina koje su zasadili Marmilovi nasljednici, kojih je na mojemu spomenutom zemljištu, na području Sancti Barbati, brojem osamnaest.*⁶⁴ Navedena oporučna odredba implicira da su se navedene mlade masline nalazile na zemljištu u neposrednoj blizini grada. Savremeni toponim *Brbot*, lociran uz Stari grad (brežuljak pod pećinom *Spile*), zasigurno potječe od titulara te crkve sv. Barbata.⁶⁵ Kako nije uobičajeno u slavenskoj onomastici da toponim nastane od antroponima bez atributa ili afiksálnih dodataka imenu, isticana su mišljenja⁶⁶ da bi mogao potjecati i od dalmatskoromanskoga predloška *b(a)rbāt(u)*, lat. *barbatum* – kosmat, *pošumljen, mjesto obraslo sitnom šumom, mediteranska sitna šuma* (usp. rapski i paški Barbāt).⁶⁷ Međutim, arhivski podatak iz 1494. godine u konkretnome slučaju dokida ovakva razmišljanja.

⁶¹ Čoralić, "Tragom barskih patricija u Mlecima (kraj XIV. st. – XVI. st.)", 254; Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, 63.

⁶² Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 803.

⁶³ Lovorka Čoralić, *Barani u Mlecima, povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice* (Zagreb: Dom i svijet; Hrvatsko građansko društvo Crne Gore Kotor – Podružnica Bar, 2006), 194-195.

⁶⁴ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v.

⁶⁵ *S. Barbatus, San Barbato, Barbato di Benevento* (Castelvenere, 602. – Benevento, 19. veljače 683.), biskup Beneventa u vrijeme konverzije Langobarda u katoličanstvo, ujedinio je u siječnju 668. godine beneventansku s crkvom Siponta (s bazilikom Arkandela Sv. Miheila na Garganu, patronom Beneventa od 492. godine), potčinivši joj i biskupije Bovino, Ascoli i Larino. Utjecajan u Južnoj Italiji, pošao je 680. u Rim, a 681. godine u Konstantinopolis kada su potvrđene dvije *Volje* i dvije *Priode* Krista u jednoj *Osobi*. Umro je u vrijeme (svetoga) pape Lava II. (682. – 683.). Relikvije mu dijelom počivaju u katedrali u Beneventu, a posvećene su mu crkve u Beneventu i u Salernu.

⁶⁶ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971; pretisak: 1988), 46, 111.

⁶⁷ Petar Šimunović, *Istočnojadranska toponimija* (Split: Logos, 1986), 84, 172-173.

Ovdje je prikladno otvoriti pitanje atribucije kulta crkve *sv. Ilariona* (!) u mletačkome bastionu Gavodolla, koja je, shodno nazivu okolnoga područja, možda zapravo bila posvećena sv. Barbatu.⁶⁸

Spomenuti svetac impliciran je narodnom izrekom koja završava riječima *u Pulju pod orah*.⁶⁹ Legenda iz prvih godina 9. stoljeća, zabilježena u beneventanskom kodeksu redigiranome na kraju 12. stoljeća, govori o orahu koji se smatrao svetim, o kultu zmije i o praznovjerju Langobarda (*alberi sacri*). Na beneventanskoj gravuri iz 18. stoljeća biskup je prikazan kako sječe *noce delle streghe*. Na mjestu gdje je posjekao orah podignuo je hram *S. Maria in Voto*.⁷⁰

Ivan Prodi nastavlja s raspodjelom svoje imovine – posjeda maslina u Barskome okrugu: *Isto tako, sedamdeset maslina sa zemljištem na području Merzolida*.⁷¹

⁶⁸ Crkvice iz XI. – XII. stoljeća, podignuta na stijeni izvan gradskih zidina, obuhvaćena je najnižim katom mletačkoga bastiona Gavodolla (*Gavidolla, Gavadolla*). Strana crkve na kojoj su bila vrata, dok nije bila zazidana, gledala je na more. Orijentirana prema sjeveroistoku, nesumnjivo jedna od najstarijih u gradu, tip je jednobrodne crkve *sv. Tekle* u Spiču odnosno *kapele A Bogorodice Ratačke*, samo što je nadsvođena polukružnim (polucilindričnim) svodom. Crkva je lukom podijeljena na dva dijela. Prilično visokoga svoda, duga je do 6,5 metara, a široka više od četiri metra. Imala je zvonik “na preslicu.” Unutrašnjost joj je rađena od slabo klesanoga pločastog kamena. Kada su Mlečani proširivali opseg utvrđenoga grada, smetala je podizanju zidina. Ipak je nisu srušili nego su je uzidali u bastion gdje je poslužila kao središnja prostorija iz koje se kroz tri novootvorena izlaza moglo hodnicima doći do prostorija u kojima su bili smješteni topovi i do vanjskih zidova. Apsidom je okrenuta istoku. U unutrašnjosti apside evidentirani su ostaci žbuke, za koju se pretpostavlja da je bila obojena *al fresco*. Na suprotnoj strani bila su vrata (širine manje od jednoga metra, visine oko četiri metra), koja su 1879. – 1880. bila zazidana, s potpuno očuvanim dovratcima i lukom iznad njih. Iznad vrata bio je otvor za propuštanje zraka. Lijevo od oltara odnosno apside nalazi se *nešto kao oltar i uz njega u zidu četvorokutno udubljenje, koje je služilo kao svetohranište*. Na desnoj su strani manja vrata, na visini iznad poda oko 27 cm [P. A. Rovinski za dvije susjedne i jednu prostoriju lijevo (u koju se mora spuštati), sa svodovima i otvorima za zrak, pretpostavlja da su u mletačko vrijeme mogle biti tamnice, dok navodi da su na komori koja se nalazi iznad (crkvice) probijene puškarnice.] Đ. Bošković navodi koso usječenu nišu, koja je vjerojatno služila kao skladište za barut i topnički položaj. Bošković, *Stari Bar*, 147-151; Pavel Apolonović Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, t. IV (Cetinje; Sr. Karlovci; Novi Sad: Izdavački centar “Cetinje”; Centralna narodna biblioteka “Đurđe Crnojević”; Izdavačka knjižarnica Zorana Stanojevića 1994), 472. Shodno pismu barskoga suca i vijećnika od 20. listopada 1516. godine: (...) *per le guerre italiane occorse doi torioni importanti non poteno conseguire il debito fine* (...). Čoralić, Damir Karbić, ur., *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium, Dulcinensium, Buduensium et Castri Novi; Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog - Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae / Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije*, vol. 1, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 55 (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2009), 42; Potreba podizanja i tornja *à Santo Illario*, pored tornja kraj ulaznih gradskih vrata, bilježi se u mletačkome izvoru iz 1517. godine. Usp.: Bošković, *Stari Bar*, 148-149, 323. Posljednji navedeni podatak u literaturi je zatim pogrešno interpretiran.

⁶⁹ *Pod orahom ne valja spavati zbog vještica, koje se tu kupe; Vile i vještice sastajale bi se svake večeri oko sela Brce, ukrcale se u ladju nekog seljana te se vozile u Pulju pod orah na ročište*. Jovan Vukmanović, *Crmnica, Antropogeografska i etnološka istraživanja* (Beograd: SANU, 1988), 268; Vjekoslav Novotni, “Do Željeznice”, *Planinar* 8 (1905): br. 5. i 6: 36.

⁷⁰ *Barbato di Benevento*, https://it.wikipedia.org/wiki/Barbato_di_Benevento (pogledano 18. 1. 2014.); Umberto Benigni, “Benevento”, u: *The Catholic Encyclopedia*. vol. 2 (New York: Robert Appleton Company, 1907) 19 Jan. 2016 <<http://www.newadvent.org/cathen/02477b.htm>>.

⁷¹ Usp.: (...) *miei campi posti in Antivari insieme con li usufrutti de quelli, a uno delli quelli confina SS.*

Isto tako sto osamdeset maslina od starih i mladih stabala, koje je zajedno s braćom zasadio Mihael Valentinović. Od tih maslina sama braća,⁷² njihovi nasljednici i baštinici, dužni su mi svake godine ponuditi polovicu pripremljenoga ulja.⁷³ Te se masline nalaze na području Velikoga Cesareda.⁷⁴

Posljednjom oporučnom odredbom naznačen je određeni ugovorni odnos vlasnika zemlje i obrađivača odnosno uzgajivača maslina – koji je imao udio u polovici pripremljenoga ulja i dužnost ponude posjedniku druge polovice.⁷⁵ S obzirom da u latinskome predlošku oba spomenuta lokaliteta završavaju na *-di*, može se pretpostaviti da je riječ o toponomima koji su sadržavali nastavak “do(l).” Iz isprava iz 1440. godine poznat je barski toponim *Cosarmo*, *Cesarino*, preveden kao Cezar Do (tamošnja “zagrada” – međom ograđeni vrt – pripadala je Ivanu *de Menče*),⁷⁶ koji bi mogao uputiti na zaselak *Carevići* u Šušanjju odnosno istovjetni toponim u Zupcima. Patricijska obitelj *Valentinouich*,⁷⁷ čija se kuća nalazila u

---

Pietro et Marzolini (...) (18. lipanj 1543.). Čoralić, *Barani u Mlecima, povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, 194. Barski lokalitet *Mrčele* nalazi se na području Šušanjja.

⁷² Možda je jedan od Mihaelove braće bio Marko. *Marko Valentinov* iz Bara zabilježen je kao trgovac žitaricama iz Albanije 31. siječnja 1495. – kada je uzeo na plovidbu Radu Kotoranina, patruna marcilijane nosivosti 350 mletačkih stara – da s još tri mornara pođe u Lješ i utovari žito koje je Marko trebao isporučiti, s time da teret preveze u Dalmaciju uključivši do Zadra te da ga proda. Prevoznina je iznosila devet soldi po staru. Tadija Bošković, *Bar pod mletačkom vlašću 1443-1571. godine* (Bijelo Polje: Pegaz, 2004), 202.

⁷³ Feudalci su davali svoje posjede na obrađivanje tražeći za to davanja u naturi i novcu. Istranin Mihael de Gravisi, kostelski markiz (*marchio Petre Pilloxe*), dao je jednome seljaku doživotno (*in perpetuum*) zemlju u okolici dvorca tražeći da zemlja bude dobro obrađivana, ali prve tri godine bez ikakve daće. Nakon toga tražio je *polovinu uroda maslina* te desetinu svih ostalih plodova. Banić, “Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune”, 55. U radu se u vezi s kolonatskim odnosima spominju davanja *nomine praude* i *nomine Iurieucize* (na dan sv. Jurja). *Kurziv* – S. M.

⁷⁴ *Item oliuas septuaginta cum terreno in contrata Merzolidi. (...)* *Que oliue sunt in contrata Cesaredi Magni*. HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v. *Ogradam unam olivarum in Cesaredo* pominje se 7. veljače 1397. kao posjed Seie, udovice Jakoba Millanija (Ambrosinija) iz Parme, kotorskoga bilježnika (1373.) i kancelara, a najvjerojatnije neko vrijeme i barskoga, koji je graničio s posjedom Mire Orsata; *item ogradam de olivis in contrata Spinoyi* (Špinoje), *unum ortum in cotrata sancti Dimitrii*, *item ortum unum de Plicado*. Svi ovi posjedi (maslinici i polja) nalazili su se *in districtu Antibari*. Risto Kovijanić, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek)*, knj. II (Titograd: Istorijski institut SR Crne Gore, 1974), 232.

⁷⁵ Dok Novigradski statut samo usputno spominje maslinike, srazmjerno detaljne odredbe o proizvodnji ulja sadrži Koparski statut. Lonza, “Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde”, 148, 155.

⁷⁶ Crna Gora (dalje: CG), Istorijski arhiv u Kotoru (dalje: IAK), Sudsko-notarski spisi (dalje: SN), sv. VI, r. br. 2.625, f. 905 (25. veljače 1440.); r. br. 2.626, f. 906 (25. veljače 1440.).

⁷⁷ U Baru se *diaconus Valentinus* bilježi u izvoru iz 1251. godine. Kao svetačko ime ponajprije se vezuje za katedralu sv. Valentina u Bitontu (12. stoljeće). Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, 209; Bošković, *Stari Bar*, 265; Marinko Tomasović, “Romanička arhitektura na južnom dijelu istočnog Jadrana i problem isticanja utjecaja apulijskoga graditeljstva”, *Starohrvatska prosvjeta* 33 (2006): 141.

staroj gradskoj jezgri, pored katedrale i doma patricija Župana,⁷⁸ bila je uticajna u društvenome životu Bara u razdoblju od 14. do 16. stoljeća.⁷⁹

Spomenuti su i posjedi na lokalitetima koji su suvremene orijentacijske reference. *Isto tako, šezdeset četiri masline zajedno sa zemljištem na području Držaka. Isto tako, vinograd sa zemljištem na području Campolizana (Polja Lizana) zajedno sa stotinu stabala maslina u samome vinogradu i s jednom ogradom maslina pored samoga vinograda. Isto tako, jednu ogradu maslina sa zemljištem na području Vourouigna.*⁸⁰ *Ta se ograda sastoji od dvadeset i četiri stabala maslina. Isto tako, na spomenutom se zemljištu nalazi šezdeset stabala maslina, koje je inače zasadio pokojni Petar Bratschura, čiji su mi nasljednici i baštinici dužni svake godine ponuditi trećinu ulja od mladih maslina. Isto tako, vinograd na području Tombe, koji se može obraditi s četiri jednaka vola.*⁸¹ Polja i vrtove koji su se nalazili u blizini grada vlasnici su morali ograditi. Ako bi to propustili napraviti, u slučaju štete plaćala se samo njezina naknada, ali ne i globa jer se smatralo da je krivica i na onima koji nisu poduzeli sve što je trebalo da ne dođe do štete.⁸² *Držak* (lokalitet u *Bartuli*) i *Tomba*, poznati po pitomini, nalaze se na širem području današnjega Starog Bara.⁸³

Sljedećim oporučnim raspolaganjima prelazi se na posjede bliže moru. *Isto tako, zemljište i vinograd koji se može obraditi s tri jednaka vola, u blizini Sambra, uz morsku obalu, pored kuće onih Dalmasa.*⁸⁴ Naziv *Sambro*, koji označava pjeskovitu

⁷⁸ Don Ivan Župan ostavio je 1570. godine obiteljsku kuću katedrali u Baru. Kuća obitelji Župan bila je smještena *appresso la detta chiesa, et appresso Stephano Valentin*. Savo Marković, “*Una chasa in la zitade de Antivari*”: patricijski rod Zupan (Župan)”, *Istorijski zapisi* LXXXVII (2014), br. 1-2: 217.

⁷⁹ *Ser Toma de Valentin, Čudice de Antibar*: 27. ožujka 1372. godine. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters* (Wien: C. Gerold's Sohn, 1902), 17. *Andreas, filius Sime de Valentino de Antibar*, trgovac je Dubrovniku 14. listopada 1366. godine. Ludovicus Thallóczy, Jireček, Emilianus Šufflay, ur., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, II (1344 – 1406) (Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, MCMXVIII), 51.

⁸⁰ Možda je to područje kraj Volujice?

⁸¹ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v.

⁸² Usp.: Lonza, “Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde”, 157.

⁸³ Mare pokojnoga Nikše “*Tripka*” (“*Tiptinova*”; *Pichicho*) je 29. prosinca 1439., shodno sastavljenome bračno-miraznom ugovoru, *inter alia* dobila u miraz: “ogradu” i zemlju na lokalitetu *Darxacho*. CG-IAK-SN, sv. VI, r. br. 2.544, ff. 867-868. Posjedi u Baru (*campi, horti*), spomenuti 18. lipnja 1543., kraj lokaliteta *Dresach* (Držak), graniče s *loco chiamato in Cao de Francetina et el confin de San Urban*. Čoralić, “Tragom barskih patricija u Mlecima (kraj XIV. st. – XVI. st.)”, 255. Posljednji spomenuti predio danas se zove *Suban* i nalazi se na širem području *Džidžarina* (*Žižarina*). Barski kanonik i mljetski opat *Andreas de Zare* testamentom od 30. prosinca 1421. ostavio je legat *a Sancto Georgi de Antivari cathedral ecclesia*, a njezinim kanonicima namijenio je jedan vinograd smješten u *Tombi* (*una vigna posta a Thomba*), zemljišta (*cortine*) u *Gaycurpu* i *Zopiali* i veliku maslinu pored *fiume de Spinoza*, s time da mole Boga za njegovu i duše njegovih mrtvih. HR-DAD-12.1-TN, sv. 11, ff. 61v-62r. Juraj pokojnoga Pavla Bratoša (*Zorzi quondam Polo Bratos*) imao je 18. lipnja 1543. posjed u Baru, u *Tombi* *appresso il ponte grando*. Čoralić, *Barani u Mlecima, povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, 194.

⁸⁴ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 19v.

obalu (latinski *sabulum* = šljunak, pijesak), ne samo što implicira da se radi o današnjoj rječici *Reni* (njezin naziv je talijanskoga odnosno mletačkog postanka ili posredništva (latinski *arena* = pjeskovita obala; aromunski *arină* = pijesak), nego bi se sa sigurnošću moglo razmišljati o mjeri u kojoj je Barski statut prepisan da bi poslužio kao Budvanski jer su se tri lokaliteta – koji su navedeni u Budvanskome statutu – nalazila u jezgri barskoga distrikta. Sastavljač je očito previdom prihvatio i u Budvanski statut prenio i nazive sela *Celestrina* (u prvoj glavi) i *Sussana* te rijeke *Sambro*.⁸⁵ O posjedu patricija Dalmasa pored morske obale postoji više potvrda.⁸⁶

Takvim slijedom može se pretpostaviti da se nije daleko nalazila ni crkva posvećena sv. Stjepanu. *Isto tako obradiv vinograd sa zemljištem (koji se može preorati) s četiri jednaka vola na području sv. Stjepana*.⁸⁷ Barska crkva *sancti Stephani* (*S.to Stephano*), s godišnjim prihodom do dvanaest zlatnih florena, spominje se 1307. godine.⁸⁸ *Ecclesiam s. Sergii et s. Abrahe et s. Stephani ecclesiarum Antibarensium medietates* (...) bilježe se 1346. – 1347. godine.⁸⁹ Barski svećenik Nikola je prije 1436. godine bio spriječen u preuzimanju beneficija crkve sv. Stjepana. Izgleda da su nadbiskup i barski svećenik Nikola *Mishamas*, arhiprezbiter crkve sv. Petra, smatrani odgovornima za neprovođenje naredbe te im se prijetilo izopćenjem.⁹⁰ Svećenik Ivan Župan 1570. godine ostavio je *tre copelli* zemlje za usjev *a' Perdazza* crkvi sv. gospodina Stjepana, s time što će za uzvrat svećenici katedrale sv. Jurja držati *in perpetuum* dvije mise nedjeljno za njegovu dušu.⁹¹ *Sveti Šćefan* spominje se kao mjesto vakafe Jahja-age Redžepova Čelebije (19. stoljeće?).⁹²

Daljnje oporučno raspolaganje Ivana Prodića također sugerira da je riječ o posjedima lociranima bliže morskoj obali. Njime se ekspliciraju načela nasljeđivanja patrimonija, koja zasigurno odražavaju petrificirana običajna pravila. Ideja čuva-

⁸⁵ Usp.: *Celesorina*. Navedeni lokaliteti promatrani su kao “prekomorski” posjedi Budve, prostorno mnogo bliži Baru nego matici. Miloš Antonović, *Grad i župa u Zetskom primorju i severnoj Albaniji u XIV i XV veku* (Beograd: Istorijski institut, 2003), 248-249, 254.

⁸⁶ V.: Marković, “Žare, Natalis, Dalmas: tri testamenta barskih patricija u Dubrovniku (XV-XVI v.)”, *Arhivski zapisi* XX (2014), br. 2: 31-60; Marković, “Ljetnikovac Simona Dalmasa: prva palata na barskoj obali”, *Agora*, br. 112; *Pobjeda*, god. LXX, br. 17.232, Podgorica, 2. prosinca 2013, 10.

⁸⁷ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, ff. 19v-20r.

⁸⁸ Vojislav D. Nikčević, ur., *Monumenta Montenegrina*, IV, 1 (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2001), 218-219.

⁸⁹ Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 815.

⁹⁰ Lenka Blehova-Čelebić, “Rimska kurija i Kotor krajem srednjeg vijeka”, *Boka* 25 (2005), www.bibliotekaherceg-novi.org.yu/... (pogledano 13. 12. 2007.): 4.

⁹¹ Vinicije B. Lupis, “Iz prošlosti srednjovjekovnog zlatarstva u Baru”, u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, ur. Lovorka Čoralić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Matica hrvatska, 2009), 741.

⁹² Cvetko Pavlović, “Zadužbine barskih muslimana”, *Matica* VIII (2007), br. 31: 389-390; Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, 62.

nja jedinstva imovinske supstance iz koje se napaja život obitelji prožimala je i pitanje očinske vlasti, zapravo položaj glave obitelji.⁹³

Isto tako, moju zidom opasanu kuću u kojoj se nalazi mlin za ulje, na području Gavagle. Isto tako, moj vinograd na području Plagarie⁹⁴ uvijek je i uvijek će biti pod neotuđivim nasljednim pravom.⁹⁵ I to tako što Marin, moje muško dijete, i moja druga muška djeca, ako uostalom imam koje (druge) zakonite (sinove), trebaju uživati moja gore navedena dobra onoliko koliko traje njihov život ili kojega god od njih. Kada on ili oni umru, prvorođenac nasljeđuje uživanje svih mojih navedenih dobara vodeći uvijek računa o prvorođencu⁹⁶ ili starijemu po rođenju iz moje muške linije idući tako uzastopce iz koljena u koljeno moje spomenute muške linije⁹⁷ sve dok god sama linija traje.⁹⁸ Na osnovi navedene oporučne odredbe zaključuje se da je ostaviteljevo oporučivanje podređeno okomitome rodbinskom sustavu, favoriziranome kod patricija, u kojemu je srodstvo izračunavano po silaznoj muškoj liniji od jednoga zajedničkog pretka.⁹⁹

Statuti dalmatinskih gradova su, s određenim izmjenama, preuzeli pravnu podlogu rodovskoga sustava iz klasičnoga rimskog prava, koje je pripadnost rodu priznavalo samo agnatima. Rod su činili potomci jednoga pretka, po muškoj liniji, koji iz naraštaja u naraštaj prenose ime, patrimonijalnu imovinu i tradiciju.¹⁰⁰

⁹³ Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde", 141.

⁹⁴ Dalmatoromanski toponomastički ostatak od latinskoga *placenta* < grčkoga πλάξ. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972; pretisak: 1988), 590.

⁹⁵ (...) *fore et perpetuo esse sub fideicommisso*. HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20r.

⁹⁶ U sredinama u kojima se imovina nasljeđivala po načelu primogeniture – pored toga što je čvrsta rodovska organizacija imala veze s demografskom ugroženošću – ciljala je na osvajanje i očuvanje privilegiranoga društvenog položaja. Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 188.

⁹⁷ Obiteljski fideikomis u rimskom pravu osnivao se *pomoću fideikomisarne supstitucije* tako što je ostavitelj određivao da nasljednik mora (za slučaj smrti) ostaviti imovinu određenome članu obitelji kao fideikomisar, a ovaj opet drugome članu obitelji i tako dalje. Ni prvi nasljednici ni kasniji stjecatelji obiteljskoga fideikomisa nisu smjeli otuđiti takvu imovinu i time spriječiti pravo daljih obiteljskih fideikomisara. *Pravna enciklopedija*, 1 (Beograd: Savremena administracija, 1989), 378.

⁹⁸ (...) *eundo sic successiue de gradu in gradum de dicta linea mea masculina, durante ipsa linea*. HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20r. Usp.: ...*che vaga de herede mio in herede; ...che vada de herede in herede*. Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Hrvatski institut za povijest, 2012), 106.

⁹⁹ Drugi je tip rodbinskoga povezivanja bio vodoravni, koji se u literaturi naziva i egocentričnim sustavom (s obzirom da se polazi od "ja"). U njemu rod nije opisan kao isključivo agnatska skupina ljudi (činili su je rodaci s očeve i s majčine strane), koja je u nekome odnosu prema pojedincu. Osiguravajući svojim članovima politički i društveni ugled, rod je igrao važnu ulogu u javnom, religioznom i ekonomskom životu grada implicirajući širu mrežu odnosa, strategija, koristi i pomoći koje su povezivale njegove različite grane. Usp. Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", *Historijski zbornik XLV* (1992), br. 1: 179-180, 186.

¹⁰⁰ Među kognatima su postojale emocionalne, poslovne i druge veze kao i solidarnost, ali one nisu bile od značenja za konstituiranje roda. Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 180.

Krvno srodstvo tako se mjerilo stupnjevima po načelu *tot gradus quod generationes*, brojanjem poroda od zajedničkoga pretka, pri čemu je u srednjemu vijeku srodstvo ograničeno na sedmi, a kasnije na četvrti stupanj.¹⁰¹ Statutarna kodifikacija u prvom je redu štitila očinsku vlast i ulogu glave obitelji,¹⁰² dok je *obiteljski fideikomis* predstavljao imovinsku masu konstituiranu oporukom kao neotuđivo obiteljsko dobro za sve generacije ili za nekoliko budućih.¹⁰³ Preferiranjem muške nasljedne linije nastojao se očuvati imetak pod jednim prezimenom sa simboličnim povezivanjem svih članova obitelji i roda.¹⁰⁴ Fideikomis je mogao pomoći u razvoju obiteljskoga kontituiteta, koji je bio važan činitelj u uobličavanju rodovske strukture.¹⁰⁵ Otuda Ivan Prodi nastavlja:

*Kada, pak, moja muška linija izumre, želim i nalažem da tada moja gore spomenuta dobra na uživanje naslijedi stariji iz kuće ili iz muške obitelji Prodi¹⁰⁶ i tako neka uvijek, iz koljena u koljeno, stariji iz rečene kuće ili obitelji Prodi¹⁰⁷ nasljeđuje na uživanje sva moja gore spomenuta nepokretna dobra za sva vremena.*¹⁰⁸ Redovi nasljeđivanja, koje je vjerojatno određivao gradski statut, mogli su pokazati da su, ako umrli ne bi imao sinova, imovinu (očevinu) nasljeđivali najbliži rođaci po muškoj liniji do četvrtoga stupnja srodstva. Okomita silazna linija (sinovi, unuci, praunuci) imala je apsolutnu prednost pred pobočnom (braća, polubraća, nećaci). Otac, majka, djed, baka i drugi izravni preci nasljeđivali su u istome

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 112.

¹⁰³ *Pravna enciklopedija*, 2 (Beograd: Savremena administracija, 1989), 1172.

¹⁰⁴ Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 106.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Za održanje roda najvažnije je bilo sačuvati obiteljske nekretnine – kuće i zemljišne posjede – i ostaviti iza sebe što više muških potomaka. Janeković Römer, “Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća”, 181.

¹⁰⁷ *Fideikomisarnom supstitucijom* – oporučiteljevim određivanjem nasljednika univerzalnom ili singularnom oporučnom nasljedniku – željelo se sačuvati da se vlastita imovina održi u krugu određenih osoba, obično članova uže ili šire obitelji. Obuhvaćeno je više osoba koje su jedna za drugom dolazile na nasljeđe, tek pošto prethodna osoba prestane biti nasljednik, na primjer zbog smrti ili drugih razloga. *Fideikomisarna supstitucija* stvarala je za neko vrijeme i *dobra mrtve ruke*, to jest imovinsku masu u odnosu na koju je, u cilju sprječavanja raspadanja krupnih posjeda, pravni režim isključivao promet dijelova iz kojih je bila sastavljena. Otuda nasljednici nisu imali pravo raspolaganja ostavštinom, nego samo njezino plodouživanje. *Pravna enciklopedija*, 1, 265, 378.

¹⁰⁸ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20r. U teorijskim djelima o obiteljima kućanstvo je bilo zamišljeno kao ekonomski sustav koji ima čvrstu strukturu odražavajući na određeni način i društveno ustrojstvo. Kako bi ta struktura funkcionirala, hijerarhija unutar nje nije smjela biti poremećena. Višestruko kućanstvo bilo je preferirani oblik življenja jer je jamčilo očuvanje akumuliranih nekretnina i kapitala. Demografska istraživanja sprovedena na temelju firentinskoga *catasta* iz 1427. godine pokazala su da su bogatstvo i proširena obiteljska struktura išli “ruku pod ruku.” Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 111-112.

redu s braćom i nećacima pokojnika.¹⁰⁹ Splitski statut odredbom o nasljeđivanju zemljišnoga posjeda i drugih nekretnina u gradskome okrugu izričito kaže da ih vlasnici mogu ostaviti samo svojim muškim nasljednicima.¹¹⁰

Oporučitelj dalje određuje: *Ta se dobra u cijelosti sastoje od šesnaest glava pod uvjetom da se spomenutih šesnaest glava mojih spomenutih nepokretnih dobara nikada ne mogu i ne trebaju prodavati, darovati, zamijeniti, razdijeliti, dosuditi niti založiti za dušu i tijelo niti se (mogu i trebaju) davati za miraz ili drugačije otuđiti niti zaplijeniti zbog kakve osude, za potrebe pobune ili drugoga zločina niti zbog ikojega drugog razloga koji može pasti na pamet ili se na bilo koji način, u bilo kojemu obliku ili naravi može zamisliti, izreći ili zapisati. I ako postoji – ili bi mogao postojati – netko tko bi se usudio suprotstaviti mojoj sadašnjoj volji, neka samim tim činom izgubi i treba se odreći čitavoga svojeg prava nasljeđivanja prema mojim rečenim dobrima, u cijelosti i djelomice, ali u takvome slučaju netko drugi,¹¹¹ stariji¹¹² od Prodijevih, treba postati nasljednikom.¹¹³ Ipak, tako i uz to da tko god kroz vrijeme bude uživao ili ga zapadne da uživa sva moja spomenuta dobra, smatra se i obavezan jest zauvijek svake pojedine godine dati da se slavi dvanaest misa u crkvi Sv. Petra od Bara i da svake godine za deset Kristovih siromaha, o blagdanu svetoga Mihovila, priredi jedan ručak u mjesecu rujnu u iznosu od deset groša, u cijelosti za moju dušu i duše mojih pokojnika.¹¹⁴ Izražavajući se kroz brigu prema siromašnima, segment laičke oporuke koji se odnosi na *socijalno krišćanstvo* i ovdje indicira jedan od najpopularnijih oblika kasnosrednjovjekovne pobožnosti. Suočeni s bolesnima i siromašnima, pod uticajem mendikantskih redova, laici mijenjaju svoj religiozni mentalitet postajući aktivniji u izboru rubnih društvenih skupina kao primatelja legata. Osim toga, ugledni oporučitelji su i legatima crkvenim ustanovama željeli da se njihov pogreb zapamti ne bi li tako cijela *civitas sacra* uzela učešće u njihovu ispraćaju i time olakšala odlazak pokojnikove duše u raj.*

¹⁰⁹ Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 182.

¹¹⁰ U Dubrovniku je odnosno načelo važno samo u slučaju nasljeđivanja maloljetnih osoba koje nisu imale pravo da sastave oporuku. *Isto*.

¹¹¹ Važno je istaknuti i da se osjećajna povezanost među rođacima često slamala na pitanjima imovine i vlasništva. *Isto*.

¹¹² Kod prava neodgodive kupovine, kod kojega se preferiralo zadržavanje nekretnine unutar obitelji, krug ovlaštenika vjerojatno se ravnao po običajnome pravu. Među rođacima su prednost imali oni u bližemu stupnju srodstva, a oni istoga stupnja otkupljivali su zajednički po udjelima. Usp.: Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde", 148. Prilikom prodaje nekretnina rođaci su imali pravo prvenstva koje su mogli ostvariti u roku od godine dana nakon oglašavanja prodaje. Posredna svrha prava neodgodive kupovine i prekupa bila je i očuvanje jedinstva roda. Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 182.

¹¹³ Težnja za višestrukom obitelji i što dužim očuvanjem nepodijeljenoga patrimonija bila je naglašena i kada nije bila činiteljem staleškoga izdvajanja. Usp.: Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 112.

¹¹⁴ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, ff. 20r-20v.

Poklapajući se s ritmom poljoprivrednih radova, semantički višestruki praznik Sv. Arkandela Mihaela do pred kraj 14. stoljeća u Dubrovniku je, kao i u Istri¹¹⁵ i Veneciji, označavao početak administrativne godine, koja je tako tekla od 29. rujna, čestoga datuma određivanoga za vraćanje dugova.¹¹⁶ Zborna crkva sv. Petra, navedena kod oporučitelja Prodijsa, bila je jedna od najvažnijih barskih crkava, u kojoj su se, pored vjerskih obreda, održavali i javni skupovi. Poznato je da još 1247. godine *ad ecclesiam* sv. Petra *comes Johannes convocavit seniores et populum Antibari*.¹¹⁷ Pred njom je tada održan skup kneza, "starješina" i "barskoga naroda," s dubrovačkim poslanicima. Prvih desetljeća 15. stoljeća, kako je već spomenuto, arhiprezbiter ove kolegijalne crkve nastojao je spriječiti jednoga barskog svećenika u korištenju beneficija crkve Sv. Stjepana. Crkva se bilježi i u jednoj patricijskoj oporuci, nepunu godinu dana starijoj od Prodijske. Testamentom sastavljenim 7. rujna 1493. u Veneciji *presbiter Iohannis Ruzzi* odredio je i ovlastio brata Lovru da se pobrine da se za nju izradi kalež u vrijednosti osam dukata (*edificantur unum calice pretij ducatos 8 et datur ecclesie S. Petri de Antybaro pro anima sua*).¹¹⁸

Činjenica je da Ivan Prodi u oporuci ne spominje mjesto ukopa u Dubrovniku niti daruje koju drugu barsku crkvu. Dok su testamentarni oporučitelji nastojali milosrdnim legatima i donacijama anticipirati posredovanje skraćanja tijekom boravka u čistilištu, *jus sepulchri* papinske legislacije dopuštao je da se izabere grobno mjesto izvan groblja župne crkve.¹¹⁹

Shodno Matejevoj evanđeoskoj preporuci objeda za siromašne, uobičajenim oporučiteljevim legatima u novcu pridružuju se i dobročinstva iskazivana ručkovima i ostalim materijalnim davanjima. Milodari siromasima u osnovnim životnim namirnicama (ponajprije kruhu, ali i vinu i mesu), kao i u odjeći, odražavali su shvaćanje da su dobra koja su pripadala jednome kršćaninu služila ne samo za zadovoljavanje njegovih potreba nego i da bi vlastitome životu dao smisao koji nadilazi prolazna ograničenja ovoga svijeta. *Odgovor Crkve na to bilo je postavljanje mensae pauperum, svakodnevnoga ručka za siromahe uz samostane. I pojedinci su se uključili u takav oblik milosrđa; ostavljali su novac za objed koji se trebao prirediti gradskim siromasima na dan njihova pogreba. Poneki su ustanovljavali zaklade iz kojih se jednom godišnje plaćao takav ručak za 'najmanja Božja stvorenja', koja*

¹¹⁵ U Poreču je u kasnome srednjem vijeku kao dan vraćanja dugova nerijetko bio određivan navedeni blagan. Vidi. Hrvatska-Državni arhiv u Pazinu-Istarski bilježnici, ff. 1v, 26r, 53r. (sign. HR-DAPA-8).

¹¹⁶ Lonza, "Izborni postupak Dubrovačke Republike", *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 38 (2000): 12.

¹¹⁷ Tadija Smičiklas, ur., *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae; Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. IV (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906), 317-318.

¹¹⁸ Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 671.

¹¹⁹ Caroline Bruzelius, "The Dead Come to Town: Preaching, Burying, and Building in the Mendicant Orders", u: *The Year 1300 and the Creation of a New European Architecture (Architectura Medii Aevi 1)*, ur. Alexandra Gajewski, Zoe Opacic (Brepols: Turnhout, 2008), 210-211, 212, 225, 226.

će se pomoliti za spasenje svojega dobročinitelja.¹²⁰ Nasljeđivanjem koncepata iz patrističke tradicije srednji vijek čini da se siromasi smatraju “najmanjima” onima koji, po Evanđelju, predstavljaju Krista. Ključni čin karitativnoga djelovanja u odnosu na siromašne mogao je otuda biti godišnji ručak.¹²¹ Tako je i deset barskih Kristovih siromaha u rujnu svake godine objedovalo u spomen na duše oporučitelja Prodijski i njegovih pokojnika.

Dalje je u oporuci Ivan Prodi konačno odredio sina Marina za univerzalnoga nasljednika, kojemu (pod određenim uvjetima) namjenjuje 32 glave svojih dobara (među kojima kuće, mlinove, zakupe peći i vrta) kao i ostala prava i imovinu za koju bi se naknadno saznalo. S obzirom da je poznato da je komuna ubirala prihode i od zakupa daće na kruh, važan je podatak prema kojemu se zakupljivala peć (*affictum furni*), što je moguće bilo regulirano gradskim statutom.¹²² U nekim istočnojadranskim gradovima statutarno je regulirana priprema i prodaja kruha – određivan je način održavanja peći,¹²³ sustav pečenja,¹²⁴ količina kruha koja se smjela ispeći jednim zagrijavanjem peći kao i taksa za pečenje.¹²⁵

Marin Prodi se iz ostavštine trebao pobrinuti i za miraz svojih (najmanje dviju) sestara, koji je trebao iznositi po osam glava oporučiteljeve imovine i po stotinu

¹²⁰ Janeković Römer, “Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera”, *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba. Biblioteka Dies Historiae*, knj. 1 (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004), 21-40; Janeković Römer, [crosbi.znanstvenici.hr; http://scholar.google.com/...](http://scholar.google.com/...) (12. 8. 2011.), 4.

¹²¹ Luciano Orioli, *Le confraternite medievali e il problema della povertà, Lo statuto della compagnia di Santa Maria Vergine di San Zenobio di Firenze nel secolo XIV* (Roma: Edizioni di storia e letteratura, 1984), 69, 71.

¹²² HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20v. Moguće da se radilo o godišnjemu zakupu koji se dobivao na osnovi javnoga nadmetanja. U vrijeme sastavljanja ovoga testamenta kukuruz i krumpir sigurno nisu bili dostupni lokalnim žiteljima, čija se ishrana u pogledu žitarica temeljila na pšenici, raži, ječmu i još nekim žitaricama. Koparski statut redakcijom iz 1423. godine, u cilju zaštite zdravlja stanovništva, zabranjivao je žetvu nezrelih žitarica, koje nisu smjele biti prodavane prije blagdana Sv. Petra (29. lipnja). Motovunski statut u cilju izbjegavanja prijevara utvrđivao je stroge kazne za mlinare koji su potkradali žitarice donošene na mljevenje. Bernardo Schiavuzzi, “Le istituzioni sanitarie istriane nei tempi passati”, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria IX* (1893): 328.

¹²³ *De furnariis (...)* quod teneatur tenere Furnos bene praeparatos (Koparski statut); *De furnis palmentandis cum terraciis* (Motovunski statut); Schiavuzzi, “Le istituzioni sanitarie istriane nei tempi passati”, 330.

¹²⁴ *De fornaris et qualiter coquere debeant panem* (Tršćanski statut). *Isto*.

¹²⁵ U istarskim gradovima, kako se nalazi u nekim tamošnjim srednjovjekovnim statutima, u načelu su kruh pripremala žene zvane pancogoe (pancogole, *panicocolae*) ili fornare (*furnariae*), koji su u vezi s tim polagale i predviđenu zakletvu (Trst). *L'Ufficio della Pancogolaria* u Izoli dodjeljivana je javnom dražbom. Pekari koji bi oštetili kruh povjeren na pečenje, bili su dužni platiti kaznu. U određivanju cijene i težine kruha potestat u Kopru rukovodio se tekućim stanjem na tržištu žitarica. U Vodnjanu je kruh težio najviše 36 unci i vrijedio je jedan solid, a slično je bilo i u Piranu. Sanitarni organi nadzirali su izvršavanje takvih odredbi. *Isto*, 330, 331, 332. Pekari (*fornarii*) i pekarice (*fornarie*) inače se u rapskim bilježničkim spisima rijetko spominju pri sastavljanju poslovnih ugovora. Meri Kunčić, “Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013): 82.

zlatnih dukata.¹²⁶ Ipak, zavještatelj ovo pravo uvjetuje “solventnošću” svojega univerzalnog nasljednika (ne dirajući ni u kojem slučaju u šesnaest glava *neotuđivoga* nasljednog prava), kao što određuje i okolnosti pod kojima bi brat naslijedio svoje sestre. *Ostatak svih mojih dobara,¹²⁷ dakako, kućâ, zemljištâ, vinogradâ, maslinikâ, komada zemlje koji se u jednome danu¹²⁸ mogu preorati jednim plugom,¹²⁹ mlinova,¹³⁰ zakupâ peći i vrta,¹³¹ koja zajedno s mojim drugim, sadašnjim i budućim, pravima, računima i akcijama iznose trideset dvije glave,¹³² ostavljam Marinu, svojemu muškom djetetu, kojega postavljam za svojega univerzalnog nasljednika i nasljednika ostalih dobara.¹³³ Taj moj sin Marin dužan je od rečenoga ostatka mojih dobara, dakako, od rečene preostale trideset i dvije glave, bilo kojoj od mojih kćeri dati za miraz i na ime miraza osam glava,¹³⁴ koje ću ja kao oporučitelj svojom vlastitom rukom pojedinačno navesti¹³⁵ i mimo osam glava, svakoj od mojih spomenutih kćeri*

¹²⁶ Usporedbe radi, *domina* Laura, kći mletačkoga patricija Hermolaja Minija, kao miraz je u drugoj polovici 15. stoljeća u obitelj Petra de Gravisija iz Buzeta donijela tristo zlatnih dukata, što je najveći novčani iznos zabilježen u notarskoj knjizi. Banić, “Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune”, 55. Dukat je u razdoblju od 13. do kraja 15. stoljeća doživio priličnu inflaciju. U 13. stoljeću 1 denar gr. = 26 denara parv., u 14. stoljeću 1 denar gr. = 32 denara parv., ali koncem istoga stoljeća iznosi 48 denara parv. U 13. stoljeću 1 dukat = 24 gr. = 624 parv. = 2 libre i 12 solida parv. (52 sol.). U 14. stoljeću 1 dukat = 24 gr. = 768 parv. = 3 libre i 4 solida parv. (64 sol.). Koncem istoga stoljeća 1 dukat = 24 gr. = 1152 parv. = 4 libre i 16 solida parv. (96 sol.). Sredinom XV. stoljeća 1 dukat = 24 gr. = 5 libre i 16 solida parv. (116 sol.). 1 dukat/floren = 24 groša (2 sol. gr.); 1 perper = 1 solid gr. = 12 groša.

¹²⁷ *Residuuum uero omnium aliorum bonorum meorum, videlicet domorum, terrarum, vinearum, oliuarum, dierum, molendinorum, afflictum furni et orti, quorum sunt capita triginta duo cum aliis meis iuribus, rationibus et actionibus presentibus et futuris, dimitto Marino, filio meo masculino, quem instituo heredem et residuarium meum vniversalem.* HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20v.

¹²⁸ Na kotorskom području, prema Z. Herkovu, *dan oranja (kotorsko jutro)* upotrebljavao se kao mjera za površinu zemlje. To je mjera, to jest površina zemlje koju orač može izorati u jednome danu. Jedan dan oranja = 4/9 dalmatinskoga padovanskog kampa = 1625,159 m². Zanimović-Rumora, “Mjere za dužinu i površinu u Kotoru kroz stoljeća”, 41, 46.

¹²⁹ *Dies, ei, m., f. Tantum terrae, quantum quis per diem uno aratro arare potest*, usp. Du Cange, *Rječnik srednjovjekovnog latinizeta*, sv. 3, 106. (Nap. prev. I. K.)

¹³⁰ Pravo nad mlinovima odnosilo se i na mogućnost njihovoga zakupa odnosno davanja u zakup. Usp.: Banić, “Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune”, 56, 62.

¹³¹ *Orti = horti* (sc. hortus, -i, m. Nap. prev. I. K.).

¹³² U istraživanju rodovskih odnosa zemljišni posjed i uopće nekretnine imaju posebno značenje kao simbol moći roda i jamstvo njegove privredne stabilnosti. Janeković Römer, “Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća”, 185.

¹³³ Riječ je o tome da je oporučitelj na ovome mjestu, koristeći termin “residuarius,” želio osigurati da sva njegova imovina oporučno pripadne njegovu sinu Marinu, univerzalnome nasljedniku, pri čemu se terminom “residuarius” zapravo označavaju *sva ona dobra kojih se oporučitelj u trenutku sastavljanja oporuke ne može sjetiti, a koja bi želio oporučno ostaviti svojim nasljednicima.* (Nap. prev. I. K.)

¹³⁴ Ako bi otac umro prije nego što bi stigao udati sve kćeri, ta je obveza prelazila na djevojčinu braću i rođake. Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 129.

¹³⁵ Tu se najvjerojatnije misli na to da će oporučitelj nakon sastavljanja oporuke, kao što je bio običaj, sastaviti detaljan inventar svoje imovine. (Nap. prev. I. K.)

(ostavljam) stotinu zlatnih dukata u gotovome novcu,¹³⁶ kako onima od njih koje sada imam, tako i drugima, koje mi se uostalom rode iz zakonitoga braka,¹³⁷ a koja od mojih navedenih kćeri premine bez nasljednika ili ne imavši nasljednika i ne odraste do punoljetnosti, neka u tome slučaju nasljednikom postane spomenuti Marin, moj sin, i on treba naslijediti onoliki miraz one moje kćeri koja umre bez nasljednika ili ima nasljednika koji, kao što je rečeno, umre prije punoljetnosti.¹³⁸ Ako se takvo što dogodi zbog nepovoljnih prilika ili nekoga drugog udesa, tako da se ne bi mogao naći novac za spomenuta vjenčanja mojih kćeri ili za neku od njih, u tome spomenutom slučaju moj spomenuti sin Marin ili onaj tko će tada biti moj nasljednik nije obavezan na spomenuto davanje i isplatu stotinu dukata tako da se ni na koji način ne mogu poništiti, prodati, otuđiti ili dati za miraz, kao što se ne treba (poništiti, prodati, otuđiti ili dati za miraz) niti gore navedenih šesnaest glava mojih dobara, tako da (ono što) je gore (spomenuto) kao ostavljeno i oporučno određeno pod neutuđivim nasljednim pravom – i što će uvijek i za sva vremena stajati i trebati – na taj način i u tome obliku biti pod rečenim neutuđivim nasljednim pravom, kao što sam gore naložio.¹³⁹

Odredbe o nasljeđivanju prema kojima kćeri nisu imale pravo na dio imovine svojih roditelja, nego samo na miraz, imale su za cilj očuvanje kontinuiteta nasljeđivanja dobara unutar roda.¹⁴⁰ Ipak, bilo je sporova u vezi s isplatom, povraćajem ili nasljeđivanjem miraza.¹⁴¹ Ovo posebno ukoliko je Barski statut

¹³⁶ Miraz je bio obavezan prema crkvenome i statutarnome pravu, primarno usmjerenome na plemićki stalež. S obzirom da su se bogate dubrovačke antuninske obitelji uklapale u sustav kakav su prakticirali plemići, može se zaključiti da je na uzorku od 216 antuninskih miraznih ugovora, registriranih od 1380. do 1500. godine, prosječni miraz iznosio oko tisuću perpera uz opremu i nakit. Dukat je sadržavao četrdeset groša (oko tri perpera). Neki su mirazi, međutim, iznosili i 1.600 perpera, što je bio zakonski limit utvrđen 1423. godine. Kako su u miraznim ugovorima navedeni iznosi uglavnom bili usklađeni s propisima (da isplatalitelji i primatelji ne bi bili kažnjeni za kršenje zakona, stvarni iznosi skriveni su u okviru djevojačke opreme, nakita i odjeće te su prave ugovorene svote pokazivali bračni sporazumi. Od ukupno 122 antuninska bračna ugovora njih 49 (40 %) sadržalo je ugovoreni mirazni iznos iznad dvije tisuće perpera. Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 129-130. Postavlja se pitanje koliku bi vrijednost dosežali mirazi Prodijevih kćeri kada bi se imalo u vidu što čini osam glava oporučiteljeve imovine, koja je trebala biti svojeručno i pojedinačno navedena?

¹³⁷ Testator Prodi navedenom se odredbom osvrće i na moguću situaciju rođenja djeteta (kćeri) nakon sastavljanja oporuke odnosno posmrčeta, imajući na umu da bi takva činjenica mogla utjecati na sadržaj njegove posljednje volje. Ustanova zaštite *nasciturusa*, ukorijenjena već u rimskome pravu, regulirana je i u nekim statutima srednjovjekovnih istočnojadranskih gradova. Usp.: Lonza, “Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde”, 144.

¹³⁸ Obaveza opremanja sestre navedenom je odredbom relaksirana ograničenjem njezina raspolaganja mirazom ako umre bez zakonitih potomaka. Nasljednopravno načelo *paterna paternis* prepoznaje se u glavi 212. Budvanskoga statuta.

¹³⁹ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20v.

¹⁴⁰ Janeković Römer, “Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća”, 182.

¹⁴¹ *Isto*, 190.

slijedio Dubrovački i Kotorski u pogledu režima stroge separacije bračne imovine.

Kao nasljedno raspolaganje imovinom, kojim se koncentrira patrimonij roda, posjed je fideikomisom (neotuđivim nasljednim pravom; *fideicommissum familiae relictum; fideicommissum hereditatis*)¹⁴² određen najstarijemu nasljedniku, vjerojatno najbližemu po srodstvu, kao i silaznom linijom njegovim (mlađim) rođacima. Pravnom ustanovom fideikomisa cilj je bio zadržati posjede koji su bili materijalni temelj obitelji.¹⁴³ Zajedničko vlasništvo obitelji pod vlašću *pater familiasa* preplitalo se s latentnim pravima šire rodbinske zajednice, koja su se mogla aktivirati pri kupoprodaji nekretnina.¹⁴⁴ Patrimonij, koji je imao i simbolično značenje, trebao je ostati u obitelji i ići s koljena na koljeno iz nasljedstva u nasljedstvo.¹⁴⁵ Pravnom institucijom *fideicommissum* imovina plemićkih rodova pretvarala se u neotuđivo obiteljsko dobro kojim se osiguravalo prenošenje dobara kroz niz naraštaja.¹⁴⁶ Njome je smanjivan promet dobara, a nasljednici su se lišavali prava raspolaganja i (osim plodouživanja) dijela ekonomske koristi, ali se učvršćivanjem ugleda kao i ekonomske i političke moći ostvarivala važna društvena funkcija, pod uvjetom da su nasljednici ispunjavali obaveze o brizi za duše preminulih predaka.¹⁴⁷ Običaji i pravne norme upućuju na postojanje svijesti o tome da imovina ipak pripada rodu iako je nositelj prava vlasništva bilo kućanstvo.¹⁴⁸

Fideikomis se spominje i 1570. godine u oporuci barskoga patricija, svećenika Ivana Župana: *Isto tako, ostavljam Golu Glavicu u Šušanju ('Gola Glauiza a' Susani') gospodinu Antunu Zupanu prezbiteru i njegovim nećacima, koju smo otkupili jer je pripadala fideikomisu ('quala descomprassimo per esser sta fidecomisso')*.¹⁴⁹ Otkup pretpostavlja izmirenje ostavinskih dugova ili primjenu prava zakonskoga, ugovornoga, rodbinskoga, susjedskoga ili staleškoga otkupa (ako je posjed otkupljen od neplemića), a mogućnost otkupa pripadala je rođaku prvoga stjecatelja.¹⁵⁰

¹⁴² Rimskopravni institut *fideicommissum* prvobitno je označavao neformalni zapis o oporučiteljevoj molbi nasljedniku ili legataru (*fiduciarius*) da izvrši neku radnju u korist treće osobe (*fideicommissarius*). U Augustovo vrijeme dobiva pravnu zaštitu, a Justinijanovo pravo ukida sve razlike između legata i fideikomisa. *Pravna enciklopedija*, 1, 378.

¹⁴³ Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 106.

¹⁴⁴ Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde", 146.

¹⁴⁵ Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 106.

¹⁴⁶ Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 183.

¹⁴⁷ *Isto*.

¹⁴⁸ *Isto*; usp.: Marković, "Una chasa in la zitade de Antivari": patricijski rod Zupan (Župan)", 217.

¹⁴⁹ Marković, "Una chasa in la zitade de Antivari", 217.

¹⁵⁰ *Isto*.

Zanimljivo je da oporučitelj Ivan Prodi svojemu sinu Marinu određuje vrlo visoku dob¹⁵¹ u pogledu opsega raspolaganja naslijeđenim dobrima.¹⁵² *Povrh toga, svojemu spomenutom sinu Marinu nalažem i određujem dob od trideset šest godina da ispod te dobi isti Marin ne može uopće ništa prodati, otuđiti, zamijeniti, darovati ili se obavezati u vezi s ostatkom mojih dobara koji je njemu ostavljen, dakako, u vezi s rečene preostale trideset dvije glave u cijelosti ili djelomično.*¹⁵³ Zajednica oca i sina, koja je određivala obiteljsku strukturu i njezino funkcioniranje (iako neformalna) bila je glavno jamstvo da se patrimonij neće rasuti i umanjiti.¹⁵⁴ Punoljetnost nije pretpostavljala emancipaciju, međutim, realnost je zahtijevala da se stvari uredi i *mortis causa*. Stoga su očevi često oporučno određivali kada će sinovi *de facto* postati punoljetni i steći pravo upravljanja naslijeđenim dobrima.¹⁵⁵ Kada su postajale fraterne, dob je mogla biti još i viša. Dubrovčanin Dimko Vetrano oporukom iz 1435. godine svojemu sinu Niki postavio je uvjet da se bez suglasnosti brata Kolina ne smije od njega odvojiti dok ne navrší 40. godinu života. Postavljanje visoke dobne granice bilo je rezultat želje za očuvanjem cjelovitosti imetka.¹⁵⁶ Puna poslovna sposobnost (pored očinske vlasti) sasvim je sigurno zavisila i od niza ograničenja utemeljenih u običajima.¹⁵⁷

U završnome dijelu izjave svoje posljednje volje oporučitelj Ivan spominje i sugrađane, sigurno rođake po osnovi afinatske povezanosti, kao i svoje druge bližnje: *Za moje povjerenike i izvršitelje ove moje posljednje volje postavljam i želim da budu te određujem gospodina svećenika Bernarda Župana,*¹⁵⁸ *svojega brata Stjepana Prodića,*¹⁵⁹ *ser Nikolu Gavišu,*¹⁶⁰ *ser Petra, svojega bratića, i ser Nikolu Župana, brata*

¹⁵¹ Agnatska obiteljska struktura važnošću koju je iskazivala za očuvanje materijalne osnovice nadilazila je prava po osnovi stjecanja poslovne sposobnosti. U Firenci su se muška djeca u prosjeku emancipirala s dvadeset godina, s time da se u trgovaca to zbivalo i ranije. Međutim, *patria potestas* traje dokle je god otac živ. Sabine Florence Fabijanec, "Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004), 89. Iste navedene dobi i dubrovački vlastelinski sinovi uključivali su se u krug onih koji su držali poluge vlasti. Toskanske gradske fraterne najčešće su se dijelile nekoliko godina nakon očeve smrti, a duže su opstajale tek ako je u njima bilo više maloljetne braće. Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 66, 116, 133.

¹⁵² S obzirom na osobitosti sredozemne obiteljske strukture važno je istaknuti refleksiju ustroja vlastelinskoga društva, u kojemu je očinska vlast bila snažna, a koje se okretalo oko tri osi: parijarhalnosti, patrimonija i patrilinarnosti. Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 120.

¹⁵³ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20v.

¹⁵⁴ Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, 113.

¹⁵⁵ Katkada je to bila dob oko tridesete godine života. *Isto*.

¹⁵⁶ *Isto*, 116.

¹⁵⁷ Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde", 141.

¹⁵⁸ *dominum presbyterum Bernardum de Zupanis*; HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20v.

¹⁵⁹ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 20v.

¹⁶⁰ *Ser Nicholaus Gauissa, Nicolò, Givussa, nobilis Antibarensis*; 14. maja 1517. bio je *dacier del dacio di oglio*; usp.: *Nicolaus Gavissa* (Bošković, *Stari Bar*, 269). *Misser Vincenzo, Vincenzo Gaiussa*, pominje se u unutarstaleškim sukobima 7. ožujka 1549. Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 632-633; *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 53, 67, 68.

gore spomenutoga svećenika Bernarda, sve iz Bara,¹⁶¹ kojima prepuštam ovlast za izvršenje svega i pojedinačno gore navedenoga njihovoj savjesti na teret. Ako moji spomenuti fideikomisari¹⁶² umru, želim da nakon njihove smrti moji fideikomisari¹⁶³ i izvršitelji¹⁶⁴ moje sadašnje oporuke postanu gospoda rizničari crkve sv. Jurja iz Bara, koji će tada, zajedno sa svojim nasljednicima, biti na rečenoj dužnosti spomenute riznice.¹⁶⁵

Unutar katedralne riznice su se – uz relikvijar, crkvene i privatne dragocjenosti – u katastiku čuvale važne gradske i privatne isprave, privilegiji, ugovori i testamenti.¹⁶⁶ Citirana oporučna odredba implicira imenovanje gradskih uglednika koji su određeno vrijeme bili *thesaurarii ecclesie Sancti Georgii Antibarensis*.¹⁶⁷ Rizničari su nerijetko imenovani za supsidijarne izvršitelje oporuke za slučaj da prvoimenovani epitropi ne uspiju izvršiti svoju dužnost.¹⁶⁸ U Kotoru je također čuvanje

¹⁶¹ (...) *ser Petri, sororium meum, et ser Nicolam de Zupanis, fratrem suprascripti domini presbyteri Bernardi, omnes de Antibaro* (...); HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 21r. Indikativno je da se kuća pripadnika roda Župan nalazila u najstarijoj gradskoj jezgri pored katedrale pa bi se moglo pretpostaviti i da su Prodi stanovali u blizini prvostolnice i zborne crkve sv. Petra. V.: Marković, “*Una chasa in la zitade de Antivari*”, 210-211.

¹⁶² Izvršitelji odnosno oporučni povjerenici nazivani su i *fideicommissarii*. Za pojam skrbnika, odnosno izvršitelja oporuke, koristilo se nekoliko latinskih termina (na primjer *executor, commissarius*) kao i grčki naziv *epitrop*, preuzet iz bizantskoga prava. Usp.: Tamara Matović, “Epitrop (ἐπίτροπος) – izvršitelj testamenta”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* LI (2014), 189, 190, 208.

¹⁶³ Pravni posao fideikomisa podrazumijeva izvršenje oporučiteljeve volje od osobe koja nije univerzalni nasljednik. U djelu *Summa Perusina* – preradi Justinijanova kodeksa iz 7. ili 8. stoljeća – uočava se ideja izvršenja posljednje volje preko fideikomisara. Matović, “Epitrop”, 192, 193. U Dubrovniku rizničari u svojstvu epitropa sklapaju pravne poslove radi izvršenja testamenta. Lonza, “*Za spas duša, na dobrobit države: Dubrovački rizničari i vremenita dobra za vječnu nabožnu svrhu (13-15. stoljeće)*”, u: *Knjiga rizničarskih najмова – Liber affectuum thesaurarie (1428-1547)*, prir. Danko Zelić (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012), 9, 10.

¹⁶⁴ Prema odredbama Šibenskoga statuta i njegovih reformacija, koje s dvanaest normativnih pravila reguliraju pravne aspekte inventara dobara, povjerenici (*commissarii*) u roku od dvadeset dana od smrti pokojnika bili su dužni započeti s detaljnim popisivanjem pokojnikovih pokretnih i nepokretnih dobara, eventualnih zaloga i zaduženja te su ga morali završiti u roku od četrdeset dana. Odstupanja, ako su bila prouzročena nekim racionalnim razlogom, uredno su uvažavana od notara i komunalne vlasti. Jedina restrikcija koja je vezana za izvršitelje oporuke i sastavljače inventara predviđa da žene koje se ponovno udaju ne mogu biti izvršiteljke oporuke niti popisivačice dobara. Svaki je nasljednik morao sastaviti inventar naslijeđenih dobara i privatno-pravnih dokumenata te ih predati na uvid knezu i kuriji u roku od četrdeset dana. Goran Budeč, “Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama s posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara”, u: *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan (Rijeka, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2013), 15-17, 19.

¹⁶⁵ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 21r.

¹⁶⁶ Savo Marković, “*Per discharigo della consciencia*: testamentarni odrazi medievallnog imaginarija barskog patricijskog roda Natalis (Nalis)”, *Acta Histriae* 22 (2014), br. 3: 516. S vremenom su pojedinci sve više povjeravali vrijednosti u depozit. U Dubrovniku se škrinjica za depozite čuvala u riznici uz relikvijare. Lonza, “*Za spas duša, na dobrobit države*”, 14.

¹⁶⁷ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 21r.

¹⁶⁸ Praksa da rizničari dubrovačke sv. Marije kao epitropi ubiraju prihode od nekretnine i dijele ih godišnje korisnicima legata zabilježena je 1268. godine. Lonza, “*Za spas duša, na dobrobit države*”, 16, 24.

relikvija i knjige prihoda sv. Tripuna bilo statutom povjereno trima uglednim osobama – dvojici svjetovnjaka i jednome svećeniku zvanima *thesaurarii*, koje je najprije birala narodna skupština, a zatim Malo vijeće.¹⁶⁹ U Dubrovniku su tri katedralna zastupnika koji su se brinuli o relikvijaru, shodno dokumentu iz 1251. godine, bili plemići, od kojih dvojica svjetovnjaci, a treći kanonik koji je djelovao u službi svjetovnih vlasti; iz te je vrste prokuratora nastala služba rizničara.¹⁷⁰ Ipak, iako je komunalna riznica nazvana po zaštitnici katedrale sv. Mariji (*thesaurarii ecclesie Sancte Marie Maioris*, oko 1281.), nije postojala veza između odnosnoga trezora i prvostolnice.¹⁷¹ Za rizničare se u propisu iz 1344. godine izričito kaže da su *officiales comunis*.¹⁷² U izvoru iz 1342. godine o dragocjenostima splitske crkve zapisano je da Vijeće odlučuje o izboru ključara riznice *nomine ipsius communi et pro dicto communi*.¹⁷³

Prodijeva oporuka otkriva i da je uloga rizničara barske katedrale bila ograničena vremenskog trajanja (*qui tunc erunt cum suis successoribus in dicto officio thesaurarie predictae*),¹⁷⁴ što sugerira odgovornost dužnosti. Riznica je bila institucija koja je donosila veliki prestiž svojim članovima te su i dužnosti u njoj bile vrlo cijenjene i tražene među dubrovačkim plemićima. Njezini su službenici bili stariji patriciji besprijeorne reputacije u obavljanju javnih funkcija.¹⁷⁵ Broj rizničara u tamošnjoj službi uvećan je s dva na tri 1333. godine, a od 1500. godine nadalje stalna je dužnost zamijenjena rokom od tri godine, koji je 1512. produžen na pet godina.¹⁷⁶ Kako je nadležnost državne riznice u Dubrovniku obuhvaćala upravljanje privatnim zakladama (*in perpetuum*), visoki stupanj njezine nezavisnosti protezao se ne samo na pobožne legatate nego i na bratovštine.¹⁷⁷ Brinući se o katedralnoj riznici imenovane osobe čuvale su svetačke relikvijare ključne za identitet zajednice kao i najvažnije komunalne povlastice.¹⁷⁸

¹⁶⁹ Ante Gulin, "Srednjovjekovni Kotorski kaptol (*Capitulum ecclesiae Catarens*)", u: *Stjepanu Antoljaku u čast*, ur. Josip Kolanović (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2003), 89.

¹⁷⁰ Rizničari, prokuratori katedrale i drugih crkava i samostana u Dubrovniku, uvijek su bili laici birani od patricijskih tijela. Lonza, "Za spas duša, na dobrobit države", 9, 10.

¹⁷¹ Lonza, "Za spas duša, na dobrobit države", 11; Tatjana Buklijaš, Irena Benyovsky, "Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: a therapy for the body and soul", *Dubrovnik Annals* 8 (2004): 83.

¹⁷² Lonza, "Za spas duša, na dobrobit države", 9.

¹⁷³ Janeković Römer, "Splitski statut: ogledalo razvoja komune", 80.

¹⁷⁴ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 21r.

¹⁷⁵ Buklijaš, Benyovsky, "Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik", 85.

¹⁷⁶ U Dubrovniku je u drugoj polovici 14. stoljeća rizničarska služba postala doživotnom. Služba je u Dubrovačkome statutu prvi put spomenuta u odredbi nastaloj nakon 1358. godine. Od 1414. godine nikome nije bilo dopušteno da tu službu odbije. Lonza, "Za spas duša, na dobrobit države", 12, 13.

¹⁷⁷ Lonza, "Za spas duša, na dobrobit države", 18; Buklijaš, Benyovsky, "Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik", 85.

¹⁷⁸ Lonza, "Za spas duša, na dobrobit države", 10, 13-14; Usp.: Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma* (Zagreb: Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999), 369-373.

Ser Ivan Prodi, sin pokojnoga plemića Ludovika iz Bara, sastavljenju je oporuku, koju završava uobičajenom formulacijom o nepovredivosti javne isprave svjedočenjima, 2. lipnja 1494. godine predao notar u Dubrovniku. *Ovaj je, pak, testament sastavio i uredio spomenuti oporučitelj, plemić ser Ivan Prodi, upravo ondje prisutan, sin pokojnoga plemića ser Ludovika Prodijsa iz Bara, i isti ga je oporučitelj, ser Ivan, predao notar katastra dubrovačke komune te prema njegovoj je volji i nalogu ovdje upisan u svrhu valjanosti te vječne i neopozive postojanosti rečene oporuke i onoga što je u njemu sadržano, u prisutnosti spomenutoga suca i svjedokâ, koje je ovdje pozvao i zamolio ih da dođu. Ova oporuka zaista ne može biti raskinuta na temelju nikakvoga svjedočenja.*¹⁷⁹

Iz raspoloživih izvora i i razmatrane historiografije nije poznato tko su bili ostali članovi obitelji oporučitelja Ivana Prodijsa. Nije razvidno ni koliko je imao kćeri. Jasno je da je njegov brat bio ugledni barski komornik, izaslanik i orator *ser Stephanus de Prodis*, a blizak rođak izgleda gospodin Petar.

Na pragu 16. stoljeća: *institutio oratoria* i upravljanje gradskim financijama

Brat Ivana Prodijsa, ser Stjepan, spomenut kao komisar oporuke iz 1494. godine, zabilježen je u društvenoj povijesti Bara u nekoliko navrata između 1500. i 1517. godine.¹⁸⁰ U povijesnim izvorima navodi se kao barski općinski blagajnik, *orator* (1500. i 1501.) i *ambasiator* (1501. i 1517.), koji je duže vremena boravio u Veneciji. U vezi s navedenim javnim funkcijama još je Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, pišući o trgovcima, isticao da bi oni, uz trgovačke vještine, računanje i crkvene zapovijedi, morali znati lijepo govoriti i pisati na latinskome jeziku kako bi mogli uspješno ugovarati poslove, razgovarati sa strancima, družiti se s uglednim ljudima i razumijevati stvari kršćanske vjere.¹⁸¹ Isticao je i koliko je poslanička dužnost ovisna o govorničkoj vještini.¹⁸² Tijekom razdoblja mletačke vladavine vijećnici su najčešće birali poslanike u cilju odlaska u Veneciju i pregovaranja u ime komune pred središnjim vlastima radi nabavke prehrambenih namirnica, municije ili drugih potrepština.¹⁸³ Poznata je Prodijsa uloga u javnome životu grada u vrijeme kada je mletački načelnik bio Bernardo de Canal.¹⁸⁴

¹⁷⁹ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 21r.

¹⁸⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski, ur., *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga V. *Odnosaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom priobćeni u izvadkih, Iz rukopisnih ljetopisih Marina Sanuda, Od godine 1496 do 1533.* (Zagreb: Tiskom Dra. Ljudevita Gaja, 1859) (dalje: *Arkiv V*), 107.

¹⁸¹ Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", 15-16.

¹⁸² *Isto*, 46. O djelatnosti i sposobnosti zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću, koje dotiču i političku sferu, spram Kotruljevićevih zapažanja u vezi s temeljnim načelima trgovačkoga rada vidi: Florence Fabijanec, "Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (2000): 31-60.

¹⁸³ Banić, "Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune", 64, 67.

¹⁸⁴ Grb s ljljanima na *Spomeniku Oslobođiocima* Bara iz 1881. godine pripadao je obitelji Canal i to

U lipnju 1500. godine središnje mletačke vlasti odlučivale su su o pošiljci u Bar petsto stara žita iz Apulije, koje je zahtijevao S. *Stefano di Prodi Orator*.¹⁸⁵ Barska komuna 22. srpnja 1500. tražila je druge predstavnike mletačke vlasti kada je u Veneciju poslala kapitul komisije koji je predao S. *Stefano suo Orator*.¹⁸⁶ Izuzmu li se dramatično sročeni dopisi barskih sudaca i vijeća u Veneciju, nisu poznati dokumenti u kojima bi se eksplicitno mogao ogledati trag Prodijevoga govorničkog umijeća i stila. Ono što je poznato jest da je u gradu neko vrijeme postojao primjerak Kvintilijanovih *Declamationes*, zbirke retoričkih vježbi, koji je vjerojatno prilikom svojega posljednjeg odlaska za Smederevo, koncem 1444. godine, odnio despotov kancelar Nikola de Archiluppis.¹⁸⁷ Upravo Kvintilijanova *Institutio oratoria* prilazi govoru kao isključivomu i najvećemu ljudskom daru stavljajući govorništvu – etički, estetski i filozofski – u sam vrh ljudskih djelatnosti.¹⁸⁸ U Dubrovniku su u Diversisovo vrijeme vlastelinski oratori već bili na dobrome glasu po vještini diplomatske komunikacije, čega je javnost bila svjesna. Umijeće svečanoga govora i djelotvorna svrha njihovoga retoričkog umijeća donijela im je naziv *oratores*.¹⁸⁹

Komune su slale predstavnike gradskoga vijeća u Veneciju i kada je trebalo održati govor kojim se slavi novoizabrani dužd. Posežući za formalnim učincima govorništvu vezanoga za tijela vlasti, barski suci i vijećnici 10. prosinca 1500. pisali su u Veneciju da joj je dužnost zaštititi svoje sudite prije nego strane narode: *come fo populo Bolognese, Signor da Romano et ducali Hercules*.¹⁹⁰ Skromnost je retorički

---

najvjerojatnije građevinskom kompleksu heraldičkoga znamenja koje je postavio potestat Bernardo Canal. Stoga je važan podatak iz dopisa Šake Petrovića iz 1881. godine, koji u opisu *Spomenika* navodi da je štit s ljiljanima, okružen *prekrasnijem vijencem*, nađen u blizini katedrale sv. Jurja, a *do samoga razvaljenoga dvorca* barskoga nadbiskupa. Nesumnjivo je nedaleko od nje mogla biti smještena i potestatova palača, kakve su Mlečani osiguravali svojim predstavnicima da dostojno reprezentiraju dobru i organiziranu vladu i podaništvo Republici. Š. Petrović je u spomenutom dopisu, koji je objavljen u *Glasi Crnogorca* br. 22 od 31. svibnja 1881., naveo: *Spomen NJ. V. Knjazu Nikoli I sastavljen je iz 33 grba i natpisa, između kojih nalazi se i veliki mljetački lav držeći šapom jevanđelje Markovo o kome visi duždjev grb, a ispod trbuha istoga lava ima latinski natpis, kojega su nažalost Turci dosta oštetili*. Shodno citiranome zapisu lav Bernarda de Canala nalazio se ugrađen na *Spomeniku Oslobodiocima* da bi potom bio prenesen iz Bara na Cetinje. Zarija Lekić, ur., *Sto godina barske narodne čitaonice (1881-1981.)* (Bar: Kulturni centar, 1981), 86, 88. Usp.: Benyovsky, "Urbane promjene u Trogiru u prvim desetljećima mletačke vlasti (1420.-1450.)", *Povijesni prilozi* 23 (2002): 83.

¹⁸⁵ (...) *voriano formenti et ivi fo balota mandarli stara (...) et in Antivari 500 di Puia solicitando S. Stefano di Prodi Orator*. Arkiv V., 107.

¹⁸⁶ *Di Antivari dila comunita di 22 luio prega sia provisto di altro governo ch a quel dil Pod. S. Piero Tiepolo e fato il Camerlengo scontro et mandano uno capitolo dila comision a S. Stefano suo Orator fo comesa a nui*. Arkiv V, 120.

¹⁸⁷ Marković, "Nicolaus de Archiluppis, kotorski i barski građanin grčkog porijekla, notar i kancelar srpskih despota, izaslanik u Veneciji; kodicil, inventar i izvršenje njegove posljednje volje kao poveznice medievalnih svjetova", rad u postupku objavljivanja u časopisu *Actia Histriae*, Koper.

¹⁸⁸ Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", 23.

¹⁸⁹ *Isto*, 46.

¹⁹⁰ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 31.

isticana usporedbom sa samostanom opservanata,¹⁹¹ a pogibeljna opasnost sagledavanjem grada u Teukrovim čeljustima (*vedendo la terra in faucibus Teucrorum; essendo ut est in faucibus Teucrorum*).¹⁹² Navedene kratke izreke posredno odražavaju humanističku i renesansnu obrazovnu tendenciju zamjenjivanja starih gramatika klasičnim književnim tekstovima odnosno čitanjem antičkih pisaca.¹⁹³ Dana 26. veljače 1501. vjerojatno je Prodi spomenut kao *Nontio di Antivarani*,¹⁹⁴ kojega je barski mletački potestat Piero Tiepolo poslao u Veneciju (*richiese erra qui l'horo orator S. Stefano di Prodi*).¹⁹⁵ *S. Stefano di Prodi, lorator dila Comunita di Antivari* žalio se zatim u Veneciji na suspenziju novca koji je trebao predati raniji gradski *Bernardo da Canal*.¹⁹⁶ Kako je predaja svote zaustavljena *per l'Avogador*, grad je trpio oskudicu.¹⁹⁷ Vjerojatno je riječ o transakciji koja je već postala predmetom interesa kontrolnih organa središnjih mletačkih vlasti.¹⁹⁸

¹⁹¹ *questa Vostra Terra esser vno monasterio de obseruanza*: suci i vijećnici barske komune mletačkome Vijeću desetorice 20. listopada 1516. godine. Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 95.

¹⁹² Ivan Kukuljević Sakcinski, ur., "Marina Sanuda odnosi skupnovlade mletačke prama Južnim Slaveonom. Rapporti della Republica Veneta coi Slavi Meridionali. Brani tratti dei Diarj manoscritti di Marino Sanudo. (continuazione.) 1501-1517," *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga VI (Mletci: pečatnja del Comercio, 1863) (dalje: *Arkiv VI*), 395, 397. Antikizacija imena bio je i Diversisov omiljeni postupak. Turci su mu postali Trojanci, a njihov sultan veliki Teukar. Usp.: Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", 35, 37.

¹⁹³ Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", 16-17, 22.

¹⁹⁴ Mogao je to biti i *nobel di questa terra ser Antonio di Pasco el qual se attroua de li. Isto*, 33.

¹⁹⁵ *Arkiv VI*, 203.

¹⁹⁶ *Isto*, 203.

¹⁹⁷ *Vene lorator dila Comunita di Antivari S. Stefano di Prodi et uno novo: dolendosi li danari dia dar S. Bernardo da Canal esser sta suspesi per l'Avogador et quella terra patisse ec. Isto*, 203.

¹⁹⁸ Prema dopisu iz prosinca 1498. godine potestat Bernardo da Canal izvještavao je mletačku vladu o blizini Turaka Baru, a u to vrijeme boravili su u Veneciji i *Oratori di quela comunita, qual dicevano gran mal di lui comesi a nui*. *Arkiv V*, 16. U siječnju 1499. li *Oratori di Antivari*, koji su saslušani, zahtijevali su gradske prihode iz prethodne četiri godine da bi se grad utvrdio, a žalili su se mnogo na Bernarda da Canala koji je uzimao novac koji je pripadao komuni i koristio ga u druge svrhe. Iako je bio stigao novi potestat Tiepolo, stari su barski plemići i suci (*li Antiani e Zudexi de Antivari*) u ožujku 1499. godine pisali u Veneciju žaleći se da Bernardo da Canal *non volse lasar*. Tada se spominjala svota od dvije tisuće dukata i potreba upućivanja slučaja Avogariji. U travnju su u Bar pristigli sindici Golfa, koji su izvještavali da je Canal odnio *il sorabondante e li libri* te je pozvan njegov sin Giacomo, koji je pokazao knjigu i predao stotinu dukata u depozit kod blagajnika, a naredeno je i kopiranje knjige da bi se otposlala sindicima po njihovome zahtjevu. Sindici *intra Culphum* 6. i 7. travnja 1499. opet su zahtijevali knjige od bivšega barskog potestata Bernarda da Canala kao i novac *qual spretis mandatis si parti*. Sindici su se u lipnju 1500. godine po toj osnovi pojavili pred Signorijom. Postupak sa sindicima odvijao se i u rujnu 1500. godine kada je na njihove navode odgovorio Bernardov sin Jacomo, koji je opravdavajući oca ganuo prisutne, ali je zatraženo da Bernardo de Canal ostane u zatvoru dok sindicima ne isplati stotinu dukata, vrati novce *tolti in Antivari quali siano per la fabrica* te da bude lišen službe i beneficija na pet godina te bude zauvijek protjeran iz Bara. Iz Bara je komuna pisala 1. kolovoza 1500. o tome kako je provizor (sa sjedištem u Ulcinju) Andrea Michiel sazvao narod u znak podrške Bernardu da Canalu. *Iudices et Consiliarii Communis Antibarensis* su 10. prosinca 1500. pisali Senatu i Vijeću desetorice da im za kopanje jarka oko zidina (*fosso attorno li muri*) pošalje novac koji potražuju preko sindika, a koji je uzeo Bernardo di Canalli *ultra el suo salario*. *Isto*, 19, 29-31, 35, 107, 130-131.; Italija (dalje: IT)-Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASV)-Consiglio dei Dieci, Lettere Rettori ai Capi, b. 274.: Antivari (1500. –

Barski kaštelan i rizničar (*chamerlengo*) Pietro Bembo pisao je u Veneciju 28. lipnja 1501. da su *el anbasador di nobili de questa zitta nominato ser Stefano Prode* i još nekolicina više puta od njega tražili da se odrekne službe rizničara da bi to postali oni *segondo per el passato*.¹⁹⁹ Međutim, iako dužnost blagajnika *prima andaua per man di zentilomeni de questa zitta*, njemu je Signorijin *Consegio de pregadi* potvrdio tu dužnost.²⁰⁰ Ne vodeći računa o tome, Prodi se vratio *in el suo Consegio de nobili vxando moltte parole cho da modo volendo sforzadamentte io desmetesse tal ordine (...)*, nakon čega je Bembo uvrijedio barski potestat Tiepolo *per el preditto ser Stefano Prode*.²⁰¹ Sasvim su sigurno dužnosti komunalnih tijela, sudaca, čuvara općinske imovine i općinskih blagajnika bile regulirane Statutom jer je riječ o funkcijama koje su, uz još neke, činile stupove gradske uprave, a koje su iziskivale određeni kontinuitet i iskustvo.²⁰² Pretpostavljale su uz to i podnošenje izvješća Vijeću o naplatama globi, komunalnim prihodima i rashodima te financijskome poslovanju.²⁰³ Njihove vršitelje vijećnici su birali odgovarajućim izbornim praksama. Ako je razvoj komune vodio proliferaciji općinskih službi, koncentracija moći pojedinaca nastojala se spriječiti kratkim mandatima, rotacijom, vakancijom i normama koje su sprječavale sukob interesa.²⁰⁴ Uprkos tome, prethodni navodi pokazuju kako je Mletačka Republika postupno sužavala opseg nadležnosti koje su u prošlosti bile na raspolaganju patricijatu umanjujući time i prihode koje su mogli uživati vršitelji javnih službi. Tenzije izazivane po osnovi materijalne zakinutosti, gubitka prestiža, povrijeđene taštine ili oholosti nalazile su verbalnoga oduška u gradskome Vijeću patricija, koje, iako izdvojeno tijelo, sigurno nije bilo brojno.²⁰⁵ Pored toga, naboj stvaran unutrašnjim i vanjskim pritiscima iskaljivan je i na druge načine. Stefan Prodi bio je vrlo aktivan na strani zaštite stečenih prava barskoga plemićkog staleža. Pietro Tiepolo, *Potestas et Capitaneus d'Antibari*, izvještavao je 22. srpnja 1501. mletačko Vijeće desetorice o suprotnostima i podjelama među barskim stanovništvom. Posebno je izdvojio *de*

1565.), no. 40 (10. prosinac 1500.). Na ustupljenim podacima iz ASV-a zahvaljujem dr. sc. Lovorki Čoralić. Mletačka magistratura *Avogadori di Comùn* bavila se parnicama između fiska i privatnih osoba, a zatim je proširila nadležnost na sva pitanja zaštite i čuvanja zakona i prava države. *Avogadori di Comùn* nadgledali su rad magistrata i vršili naplatu novčanih kazni. Imali su pravo da obave istragu u situacijama kada lokalne vlasti nisu poštovale naredbe centralnih organa te posebno ispitivali račune pojedinaca koji su tijekom ratova koristili državni novac. Andrea da Mosto, *L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale, storico, descrittivo ed analitico con il concorso dei funzionari dell'Archivio per autorizzazione speciale del Ministero dell'Interno del Regno d'Italia al »Collegium Annalium Istitutorum de Urbe Roma«*, Tomo I: *Archivi dell'amministrazione centrale della Repubblica Veneta e archivi notarili* (Roma: Biblioteca d'arte editrice, 1937), 68-69.

¹⁹⁹ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 33

²⁰⁰ *Isto*.

²⁰¹ *Isto*, 34.

²⁰² Up.: Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde", 130, 133.

²⁰³ *Isto*, 136.

²⁰⁴ Janeković Römer, "Splitski statut: ogledalo razvoja komune", 78.

²⁰⁵ Usp.: Lonza, "Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde", 132.

*una banda nobeli de qui, li quali voleno esser dominant; de altra parte questo fidelissimo populo nostro el qualle aloro non se lassano dominar.*²⁰⁶ Naglasivši vlastitu ulogu trogodišnjega posrednika između zavađenih staleža, Tiepolo napominje stalno prisutnu opasnost da se oni *tayano a pezzi, per che ogni pichola cossa grandenissimo mal faria intrauegnir.*²⁰⁷ Kao jednoga od glavnih uzročnika podjela i nesloge izdvojio je častohlepnoga Stjepana Prodijsa, izaslanika barskih patricija u Veneciji: *Stephano de Prodi causa de ogni diuision, al presente tornato da Venesia fo orator per nome de questi nobeli el qualle vol esser dominus fosse lezito a tutte cose meter diuision et discordie (...).*²⁰⁸ Čini se da se u tome navodu ogleda svijest društvene elite o vlastitoj ekskluzivnosti, bourdieuovska razina njihovoga socijalnog kapitala odnosno društvenoga utjecaja, ali i karakter istaknutoga pojedinca.²⁰⁹ Na navedeno su suci i Tajno vijeće Bara 30. srpnja 1501. kao odgovor pisali u Veneciju da spomenuti Bembo sektaši i tajno sastanči *con alcuni nostri popularii*, a koji su lišeni obzira o svakoj stabilnosti grada.²¹⁰ U odgovoru barskih sudaca i vijećnika prepoznaje se povjerenje i solidarnost s Prodijsom kao pripadnikom domicilne elite te njegova “moralna integracija.”²¹¹ Podrška sudaca, koji su obavljali najprestižniju upravnu funkciju u komuni nakon potestatove,²¹² podcrtavala je suprotstavljenost s predstavnikom uvezene elite. Zbog toga je mletački rektor oslonac vlasti morao potražiti na drugoj strani. U pismu Vijeću desetorice od 3. rujna 1501. Pietro Tiepolo ponovno naglašava pogubnost djelovanja Stjepana Prodijsa od njegovoga dolaska u Bar iz Venecije (*dapoi la venuta de ser Stephano Prodi nobile de qui le qualle fo ambador questo tempo dinanzi le Illistrissime Signorie Uostre per nome de questi nobili, la qualle venuta de esso Stephano questa cita et subditi in continuo remor et diuission se atroua che mai non resta meter ogni diuission, et parte in questo fidelissimo popullo et questi nobelli*).²¹³ Ističući realnost izbivanja novih sukoba između barskih patricija i pučana (*se tayarano vno zorno a pezi*), Tiepolo je, međutim, bio začuđen kako je Prodi dolazio do važnih podataka o kojima je obavještavao središnje vlasti (*Et vno de questi zorni esso Stephano non so per qual via habia intesso; io hauer sempre Vostre Excelentie circha el operar suo cum inpeto me habia esaltato. Per tal causa molto mi ho admirato donde esse cosse proceda, esser sta lui auisati circha questa materia inportante (...)*).²¹⁴

²⁰⁶ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 34-35.

²⁰⁷ Isto, 35.

²⁰⁸ (...) *et cession se li fato semenidar che se non se prouede senza (!) altro dubio se tayare a pezi questi nobeli et popullo per che li nobeli voleno esser senatori (...)*. Isto.

²⁰⁹ Up.: Banić, “Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune”, 46, 47.

²¹⁰ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 37.

²¹¹ Banić, “Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune”, 58.

²¹² Isto, 64.

²¹³ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 38.

²¹⁴ Isto.

Izvjestavajući središnje mletačke vlasti, providur Andrea Michiel poziva se na pismo od 5. listopada 1501. pristiglo u Ulcinj, u kojemu se loše govori o barskome potestatu i dvojici patricija u vezi sa zakupom daća, čime se nanosi šteta državnoj blagajni i pri čemu se napominje da je *S. Stefano di Prodi per Orator con spesa di ducati 72 al anno* već dvije godine u Veneciji.²¹⁵

Nakon višegodišnjih građanskih i pučkih pritisaka da se postojeći obrazac gradske uprave izmijeni, 1512. godine uvedena su plemićka i građanska (pučka) tijela i službe, koji su odražavali društvenu reprezentativnost. *Ser Steffano, Stefano* (Stjepan) Prodi, bio je jedan od potpisnika dokumenta iz 1512. godine (u vrijeme potestata Andrije Capella) kada se u gradu pod pritiskom pučana formiraju dva paritetna vijeća, što je mletački Senat sankcionirao 25. kolovoza 1514.²¹⁶ Neke su se utvrđene odredbe ticale direktno Prodijske: *Et accadendo mandar ambassatori a Venetia o in altro loco. Cadauna de la parte li faci separatamente ne li suo consigli, secundo lordine del populo de Catharo. Et venendo essi oratori de bon concordio et uniti over andando siano pagati de li danari de la spetabel comunita, tanto, quanto laltro.*²¹⁷ Mjesečno je za troškove obojici izaslanika bilo određeno po šest dukata. Međutim, ako u Veneciju ne bi došli zajedno, *et divisi*, nijedan od njih nije trebao ništa dobiti od komunalnoga novca.²¹⁸ Govornici su i tada (*oratori presenti*) trebali biti plaćeni od komune, s najstrožijom zapovijedi poštovanja mletačke vlasti u Baru (*a li vostri magnifici Reçimenti*).²¹⁹

Prema dokumentu barskoga potestata Vicenza Loredana od 19. svibnja 1517. *ser Steffano* i dalje djeluje građanski i javno. Sominje se kao *ambasiator* koji se u to vrijeme nalazio u Veneciji, a koji je u Baru pristao uz stranku suprotnu gradskome načelniku – uz komornika *Ser Zorzija Liona* i njegovoga sina *Zuannea, scrivana* komore i *Zana de Fila*, bivšega načelnikovog kancelara – samo da bi se, po Loredanovome navodu, koristili prihodima Komore od soli; *il qual al presente fanno quello voleno: fazendo scriver lettere a modo loro.*²²⁰ Moguće da je Stefanov sin bio spomenuti *ser Petar*, naveden 1494. godine kao jedan od izvršitelja oporuke (svojege strica) *ser Ivana Prodijske*.²²¹

²¹⁵ (...) dice mal dil Pod.a di Antivari et pre Zuam Brizi et pre Marin Bazam e che il Pod.a vende li daci a quelli disborsano il terzo con danno grande dila Signoria et e do anni e di qui S. Stefano di Prodi (...). *Arkiv VI*, 186.

²¹⁶ Od patricija su tada još navedeni: *Nicolo quond. ser Marcolin, zudexe, Lorenzo Samuel, Domenego Zupan* i *Marin Cathalan*. Bošković, *Stari Bar*, 269, 285.

²¹⁷ *Isto*, 285.

²¹⁸ *Isto*.

²¹⁹ *Isto*, 286.

²²⁰ IT-ASV-Lettere rettori ai Capi, Antivari, br. 53 (19. maj 1517.), *Vicenzo Loredano, Podestà d'Antivari*.

²²¹ HR-DAD-12.1-TN, sv. 27, f. 21r.

Sredina 16. stoljeća: konzorterije i unutarstaleški sukobi

Ogranak roda koji se spominje u izvorima iz sredine 16. stoljeća povezan je s istaknutim protagonistima društvenoga života (pripadnicima obitelji Comis, Prokulijan i Besali). Međutim, ne može se s potpunom sigurnošću nadovezati na prethodna genealoška razmatranja. Moglo bi se pretpostaviti da je *Nicolo*, otac Antonija i Zuana Prodića, koji je preminuo prije 16. srpnja 1550., bio brat navedenoga govornika i izaslanika Stjepana. Ogranak Prodića, koji se bilježi sredinom 16. stoljeća, sudjelovao je u sukobima kazata, kojima su, izuzmu li se konkretni povodi, motivi mogli biti taština, zavist²²² ili koncentriranje privredne i političke snage.²²³ Iako u komunama na istočnoj jadranskoj obali nije došlo do stvaranja oligarhijske vlasti pojedinih obitelji, kao što se događalo u Italiji, proces koncentriranja moći u rukama pojedinih rodova bio je primjetan.²²⁴ Umirenje konzorterija i zavađenih obiteljskih klanova, posebno zbog toga što su mogli ispaštati i oni koji nisu bili neposredno involvirani, bilo je pitanje od vitalne važnosti za političko-administrativne strukture gradskoga društva.²²⁵

Dominus Antonius Prodi, Antonio Prodi quondam Nicolo,²²⁶ (Antun) Prodi stariji (*Antonio Prodi vechio*), bilježi se u izvorima od 19. travnja 1519. do 22. kolovoza 1548. Godine 1519., vjerovatno kao prokurator Baranina Marina Guidova (Comisa?)²²⁷ i izvršitelj oporuke pokojnoga Marina de Setta, boravio je u Dubrovniku. *Ser Antonius Prodi de Antibarō tanquam procurator et procuratorio nomine Marini Guide de Antibarō tanquam commissari testamentarii testamenti quondam Marini de Setta (...)* 19. travnja 1519. izjavljuje da je primio sedam dukata od dubrovačkih državnih rizničara kao izvršitelja oporuke S. Marina Pavlova Goze, koji je pak bio izvršitelj legata Lovre (Lamprice) Pavlova Goze.²²⁸

Tri desetljeća kasnije, na osnovi podataka iz pisma upućenoga mletačkome Vijeću desetorice od 22. kolovoza 1548., među začetnicima i vođama nereda između barskih patricija izdvajaju se Antun Prodi stariji i njegov sin, svećenik Nikola

²²² Claudia Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo* (Pisa: Edizioni Plus; Pisa University Press, 2009), 16.

²²³ Uočena je direktna veza između brojčane i političke snage pojedinih dubrovačkih patricijskih rodova i njihove uloge u političkome životu te da je postojala paralela između veličine zemljišnoga posjeda nekoga roda i njegovoga društvenog utjecaja. Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 185.

²²⁴ *Isto*.

²²⁵ Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 17, 20

²²⁶ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 77.

²²⁷ *Vitus, Vita de Comis*, sin svećenika Petra Comija, bilježi se 29. siječnja 1441. (*Gvido Komi* iz Bara: 31. siječnja 1442.) i kao poslovni čovjek i kreditor u Dubrovniku, Kotoru i Veneciji do 1458. godine. *Vidoje Cumi* dao je slobodu dužniku da mjesec dana slobodno posluje u Dubrovniku kako bi naplatio dug. Bošković, *Bar pod mletačkom vlašću 1443-1571. godine*, 212. *Guido Comi* se bilježi oko 1460. godine. Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, 616-617.

²²⁸ HR-DAD-*Distributiones testamentorum*, sv. 28, f. 53v (19. travnja 1519.). Na ustupljenome podatku najljepše zahvaljujem prof. dr. sc. Nelli Lonza.

– *Pre Nicolo Prodi*.²²⁹ Njih dvojica su se – zajedno s Antunom Prokulijanom i Camillom Besalijem – sukobili s patricijima koje je predvodio Šimun Dalmas. Sukobi su izbili *heri a hore tre di notte in circa*,²³⁰ a kulminirali su oružanim obračunima na gradskome trgu pored katedrale sv. Jurja.²³¹ Obračuni su svojim opsegom u jednome trenutku ugrozili sigurnost gradskoga načelnika Zuanna Bragadina i njegove pratnje.²³² Potestat posebno ističe nepoštovanje rektora i pret-hodnih predstavnika mletačke vlasti (*Illustrissimo Dominio*) kao i da bi stoga kao demonstrativni primjer trebalo prognati takve poput navedenoga Antonija Prodija:²³³ (...) *Antonio Prodi soprascritto se fa licito dire che sotto il precessor mio corseno a furore fino in palazzo per offenderlo, de modo che se Vostre Excelentissime Signorie non li fa dimostrazione, leuando questi tali da qui io reuerente li dico non tenermi sicuro* (...).²³⁴

Zuan Prodi fratello del ditto Antonio potpisnik je dokumenta o pomirenju između zavađenih patricija od 16. srpnja 1550. godine.²³⁵ Klanovi koji su okupljali moćne obitelji, njihove rođake i privrženike, udruživanjem i solidarnošću težili su povećanju vlastite moći odnosno zaštititi ili su pak tražili pomoć.²³⁶ Osjećaj pripadnosti rodu, kognatske, afinatske, susjedske i prijateljske veze u svakodnevnome životu bile su od značenja u društvu u kojemu je visok mortalitet prijetio stabilnosti njegovih manjih jedinica.²³⁷

Pre Nicolo (Nikola) Prodi, svećenik, Antunov sin (*pre Nicolo suo fiolo*), spominje se u navedenome izvoru od 22. kolovoza 1548.²³⁸ Po novome pokušaju pomirenja između barskih patricija od 16. srpnja 1550. evidentno je da su društveni nemiri u Baru ponovo eskalirali, a njihovi glavni podstrekači bili su predstavnici obitelji Pasquali s jedne strane i Prodi s druge strane. Odlučeno je da su glavni

²²⁹ *Epistolae et communicationes rectorum Antibaresium*, 61, 77.

²³⁰ Usp.: (...) *crimini, furti e distruzioni commessi da un gruppo di giovani di estrazione aristocratica durante scorribande notturne*. Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 22-23.

²³¹ Usp.: (...) *notizia dei nuovi scontri scoppiati nel dicembre del 1280 nella piazza del comune di Bologna* (...). Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 20.

²³² Čoralić, “Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 32 (2007): 67-70.

²³³ U međustaleškim sukobima u Baru 1512. godine bila je potrebna intervencija sa strane, po naređenju *Vijeća deseterice*, pristizanjem mletačkoga rektora i providura iz Kotora: (...) *el magnifico misier Anzolo Malipiero Rector et Provedador dignissimo de Cataro el quale adi 17 novembre decurso arivato a questo loco desideroso dela quiete de quello* (...). *Arkiv* VI, 389, 393. Usp.: *Nel 1280 fu richiesto un intervento esterno per sanare una situazione ingestibile con gli strumenti a disposizione del comune*. C. Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 17.

²³⁴ Čoralić, “Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća”, 75, 89.

²³⁵ *Epistolae et communicationes rectorum Antibaresium*, 77.

²³⁶ Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 21.

²³⁷ Janeković Römer, “Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća”, 186.

²³⁸ *Epistolae et communicationes rectorum Antibaresium*, 61.

protagonisti sukoba, a među njima se posebno spominju Antun Nikolin Prodi i braća – sveštenik Nikola, Lovro i Frano Prodi – obavezni su u roku od tri dana (*fra termine de zorni tre*) – pod prijetnjom izгона i zapljene imovine – uputiti se u Veneciju da bi se tamo pred tijelima kojima su nadležni *Capi del Consiglio dei Dieci* utvrdila krivnja, okončao proces i uspostavio mir. Istoga dana u barskoj crkvi sv. Petra, uz suglasnost posebno nabrojenih plemića, sastavljen je sporazum o pomirenju međusobno zavađenih patricijskih rodova.²³⁹ Kako je bilo odlučeno da u pomirenju sudjeluje vijeće od dvanaest starijih plemića²⁴⁰ – *XII senatores*²⁴¹ *interuenti in confectioe pacis inter illos de Pasqualibus, et illos de Prodi* – isprava o tome sastavljena je 19. srpnja 1550. godine.²⁴²

Lorenzo (Lovro) Prodi, Antunov sin, brat svećenika *Nicole* i *Francesca*, spominje se u dokumentu od 16. srpnja 1550. godine kao jedan od sudionika unutarstaleškoga sukoba. Moguće je da nosi ime svojega pretka, ratačkoga opata *Laurentiusa de Prodisa* (1475. godine).

Francesco (Frano) Prodi, Antunov sin, brat svećenika *Nicole* i *Lorenza* (*fratelli et figlioli del ditto Antonio*),²⁴³ spominje se u ispravi od 16. srpnja 1550. kao jedan od sudionika navedenoga događaja.²⁴⁴

To su, kronološki gledano, najkasniji poznati podaci o ovome rodu.

U spomenutoj izjavi posljednje volje od 18. lipnja 1543. spominje se i Marin Prodina, čiji se posjed nalazio u barskome okrugu, *sopra la becharia*.²⁴⁵ Iako oporučni zapis implicira njegov istaknuti ekonomski status, o njemu se ne saznaje više, a nisu raspoloživi ni podaci o Marinovim obiteljskim vezama, koji bi ga stavili u kontekst navedenih pripadnika gradske oligarhije.

²³⁹ L. Čoralić, "Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća", 72, 74.

²⁴⁰ Usp. postupak međustaleškoga pomirenja shodno utvrđenim običajima iz 1512. godine: *Adeo che la seguente matina fatoli per noi le conveniente parole ad ambe parte tutti ben disposti fereno celebrar la messa del Spiritu Sancto et facto el compromesso jurarono sopra el messale tutti esser per observar questo che per 24 vechj ellecti 12 per parte juxta le usanze del loro paese terminato fosse i quali electi in questi tre zorni hanno expedito juridichato et assectato tutte le rixe et diferentie de esse parte et non solum de le proxime preterite discordie ma etiam da molti anni in qua ita che per quanto posso per hora comprendere la terra e assai ben pacificata et assectata per la predita decision deli stessi xxiiij compositori. Arkiv VI, 396.*

²⁴¹ Ovdje je humanistički ornat vjerovatno imao za cilj lokalne plemiće uporediti s rimskim senatorima. Usp.: Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", 35.

²⁴² Usp.: (...) *contrasti ramificati che generalmente avevano origine dalla lotta tra due famiglie, giungendo poi a coinvolgere più gruppi distribuiti tra i due fronti di affiliati e clientele. Bertazzo, I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 17.

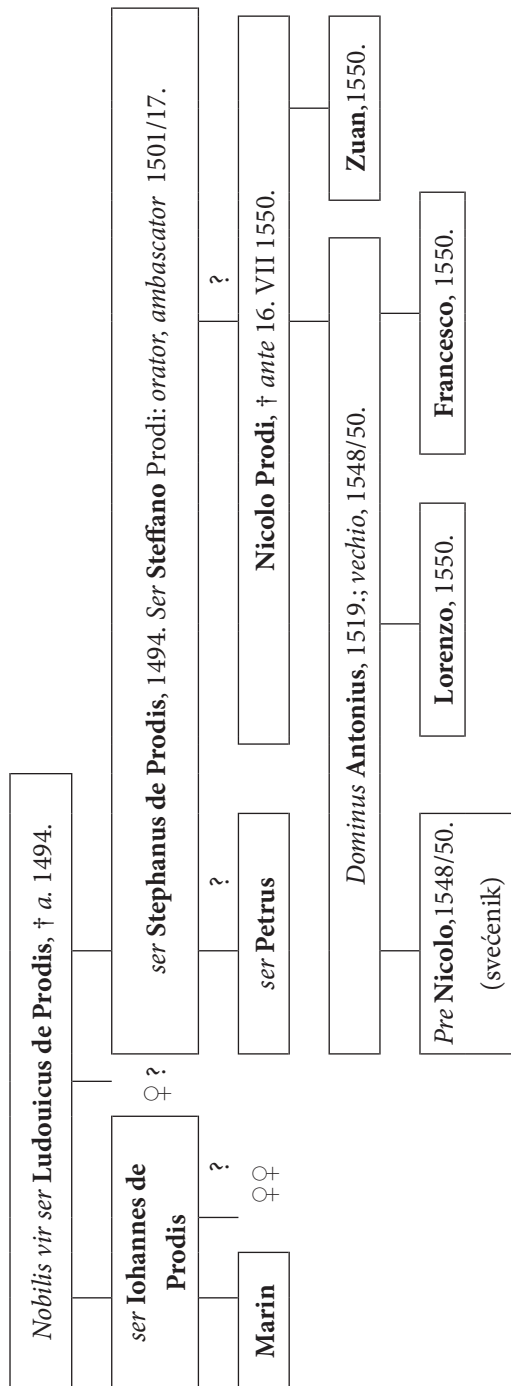
²⁴³ *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium*, 77.

²⁴⁴ Čoralić, "Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća", 89.

²⁴⁵ Čoralić, *Barani u Mlecima, povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, 194.

***

U skladu s navedenim, mogao bi se rekonstruirati sljedeći genealoški ogranak patricijskoga roda Prodi:

Zaključna razmatranja

Oporuka patricija Ivana Prodića iz 1494. godine, koja se čuva u Državnome arhivu u Dubrovniku, polazište je u genealoškoj rekonstrukciji jednoga od najvažnijih plemićkih rodova u Baru 15. i 16. stoljeća. Osim navedenoga dokumenta podaci iz raspoloživih arhivskih izvora i historiografije omogućavaju upotpunjavanje slike o onovremenim društvenim prilikama, a posebno o kulturološkoj zajednici čiji su pripadnici etničkim i lingvističkim obilježjima, političkim patriotizmom, samosviješću, vrijednostima zasebnosti i afirmiranjem autonomnosti dominantno karakterizirali kasnosrednjovjekovnu i ranonovovjekovnu komunu. Aspekti njezina identiteta manifestirali su se i na religijskome planu te različitim oblicima socijalnih praksi i legitimiranja moći. Plemićka svijest o kontinuitetu odražavana je tako etičkim i religioznim načelima konsolidiranim običajima i pravom, kao ontičkom dimenzijom koja je prethodila i nadilazila onu političku.²⁴⁶

Prozopografsko istraživanje, kojim se utvrđuju obilježja elitne društvene grupacije i pojedinaca proučavanjem nekoliko naraštaja analiziranoga rodoslovlja, metodološki je upotpunjeno interdisciplinarnim i komparativnim pristupom. Primjer Prodićevih potvrđuje da je vertikalni rodbinski sustav, zajedno s podrijetlom i ekonomskom snagom, bio svojstvo uobličavanja mentaliteta, staleške organizacije i oblika uprave kao i jamstvo društvenoga položaja.²⁴⁷

Pored svijesti o pripadnosti rodu, plemićkoj identifikaciji doprinosili su i subjektivni odnosno individualni doživljaji vlastitoga etniciteta, težnja javnome predstavljanju²⁴⁸ te simbiotski kulturni procesi, koji su se u promatranome razdoblju ponajprije odvijali u kontekstu venetizacije. Njima se potvrđivala kulturološka opstojnost nastala na slojevitoj tradiciji te stvarale snažne i dugotrajne društvene poveznice, koje su nadilazile političke promjene.

Inzistiranje na očuvanju patrimonija kao važnoga statusnog obilježja i prepreke propadanju vlastelinstva izraženo je eksplicitno dokumentiranim institutom fideikomisa i fideikomisornom supstitucijom. Objavljeni arhivski podaci omogućavaju oprezniju dataciju, rekognosciranje i lociranje više sakralnih objekata na barskome području, potvrđuju autohtonost metrologije toga prostora, a rasvjetljavanjem značenja urbane toponimije svjedoče njegovu stvarnost civilizacijske interakcije dugoga trajanja.

²⁴⁶ Usp.: Anatoly M. Khazanov, "Etnicity and ethnic groups in early states", u: *Pivot Politics, Changing cultural identities in early state formation processes*, ur. Martin van Bekel, Renée Hagesteijn, Pieter van de Velde (Amsterdam: Het Spinhuis 1994), 70-71, 78-79; Bertazzo, *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*, 16.

²⁴⁷ Usp.: Janeković Römer, "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća", 191.

²⁴⁸ Usp.: Janeković Römer, "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu", 20.

SLIKOVNI PRILOZI:

1. Stari grad Bar: unutrašnjost kapele (XI. –XII. v.) u bastionu Gavidolla. Photo: Savo Marković, 2011.

2. *Barbato di Benevento* – na beneventanskoj gravuri iz 18. stoljeća svetac je prikazan kako siječe orah *delle streghe*. Izvor: Wikipedia.

PRIOLOG: Testament plemića ser Ivana, pokojnoga Ludovika de Prodisa iz Bara, 1494. g. DAD, TN, sv. 27, ff. 19r-21r.

(f. 19r)

Testamentum nobilis viri, ser Iohannis, quondam Ludouici de Prodis de Antibaro²⁴⁹

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Anno a natiuitate Dominica, millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die secunda mensis Iunii, Ragusii, presentibus nobili viro, ser Simone Damiani de Benessa, iudice annuario ad causas ciuiles communis Ragusii, necnon prudentibus et circumspicis viris domino Bartholomeo de Sfondratis de Cremona et ser Dionysio de Victoriis de Fauentia, iuratis notariis et cancelariis, et Luca Marini de Giurcho ratiatore camere communis Ragusii, testibus ad hec habitis, vocatis et rogatis. Ego, Iohannes de Prodis, quondam nobilis et generosi viri domini Ludouici de Prodis de Antibaro, existens ad presens hic, Ragusii, sanus corpore et mente, considerans humane vite breuitatem, et iuxta Dauidicum illud paucitatem dierum meorum nuncia mihi deliberans, dum vita manet in meo corpore, parare mihi thesaurum in celo, iuxta Evangelium thesaurizate vobis thesaurum in celo, vbi nec erugo, nec tinea demolitur. Per hoc meum vltimum testamentum per me conditum et ordinatum irreuocabiliter, quod sit ad laudem, gloriam et honorem omnipotentis Dei et totius celestis curie triumphantis, et ad salutem anime mee. Primum et ante omnia ipsam (f. 19v) animam meam commendo ipsi summo Deo, Creatori meo, corpus non relinquo terre, a qua suam traxit originem, et quia nullam digniorem laudem arbitror reperire posse hominem in hac vita, quam perpetuam memoriam de se posteris relinquere. Ideo de bonis meis temporalibus mihi ab ipso summo Deo concessis in civitate Antibarensi et in eius comitatu et districtu, volo et ordino campum meum quantitatis, uel capacitatis trium copelorum de Antibaro seminatorium in contrata de Ragno. Item campum meum, quantitatis uel capacitatis quattuor copelorum seminatorium super capellam Sancti Gabrielis in planitie. Item campum meum quantitatis, seu capacitatis trium copelorum seminationis in contrata de Isola, iuxta montem de Voluize. Item campum meum capacitatis copelorum quinque seminationis apud torentem[!] qui fluit citra Mamindol, videlicet in contrata Rindinolimpi, aut Prieuor. Item oliuas centum cum terreno in contrata de Tredario, item oliuas sedecim antiquas cum terreno, et etiam terciam partem olei oliuarum nouellarum, seu de oliuis nouellis quas plantaverunt heredes Marmili, que sunt numero decem et octo in dicto meo terreno in contrata Sancti Barbaty. Item oliuas septuaginta cum terreno in contrata Merzolidi. Item oliuas centum octuaginta de arboribus veteribus et iuuenibus, quas plantauit Michael Valentinouich cum fratribus. De quibus oliuis ipsi fratres et eorum heredes et successores tenentur mihi respondere dimidiam partem olei

²⁴⁹ Transkripcija: dr. sc. Iva Kurelac.

preparati singulo anno. Que oliue sunt in contrata Cesaredi Magni. Item oliuas sexaginta quattuor cum terreno in contrata Dersachi. Item vineam cum terreno in contrata Campolizani cum arboribus centum oliuarum in ipsa vinea et cum cum[!] vna ograda oliuarum, apud ipsam vineam. Item vnam ogradam oliuarum cum terreno in contrata de Vorouigna. Que ograda est de arboribus viginti quattuor oliuarum. Item arbores oliuarum sexaginta in dicto terreno, quas plantauit alias quondam Petrus Brathscura, cuius heredes et successores tenentur mihi singulo anno respondere terciam partem olei de oliuis juvenibus. Item vineam aratoriam de paribus quattuor bobum[!] in contrata Tombe. Item vineam aratoriam cum terreno de paribus trium bobum[!] in contrata de Sambro ad ripam maris, apud domum illorum de Dalmasis. Item (f. 20r) vineam aratoriam cum terreno de paribus quattuor bobum[!] in contrata Sancti Stephani. Item domum meam muratam in qua est molendinum ab oleo in contrata Gauagle. Item vineam meam in contrata Plagarie fore et perpetuo esse sub fideicommisso. Ita quod Marinus, filius meus masculus, et alii filii mei masculi, si quos decetero habebō legitimis, debeant usufructare tantum suprascripta omnia mea bona vita eorum et cuiuslibet eorum durante. Quo uel quibus mortuis, primogenitus succedat ad usufructandum predicta omnia bona mea stabilia, intelligendo semper primogenitum uel maiorem natu de linea mea masculina, eundo sic successiue de gradu in gradum de dicta linea mea masculina, durante ipsa linea. Deficiente uero linea mea masculina, tunc volo et ordino quod succedat in supranominatis bonis meis antiquior de domo aut familia masculina de Prodis ad usufructandum ea, et sic de gradu in gradum semper antiquior de dicta domo aut familia de Prodis succedat ad usufructandum suprascripta omnia bona mea stabilia perpetuis temporibus. Que bona sunt in totum capita sedecim, cum hac conditione, quod predicta capita sedecim dictorum bonorum meorum stabilium nunquam ullo tempore possunt nec debeant vendi, donari, permutari, dividi, pro anima et corpore iudicari nec pignerari, neque in dotem dari, uel aliter alienari, nec confiscari aliqua condemnatione, debito rebellionē, aut alio delicto, nec alia qualibet de causa que cogitari concipi, aut imaginari[!], dici aut scribi posset, quouis modo, forma uel ingenio, et si aliquis quisquis sit et esse possit, qui temptauerit contrauenire presenti mee voluntati, ipso facto perdat et amittere debeat omne ius suum succedendi in dictis bonis meis in totum et in partem, sed tali casu alius antiquior de Prodis succedere debeat. Ita tamen, et cum hoc quod quicumque per tempora usufructabit et usufructare contingerit predicta omnia bona mea teneatur et obligatus sit omni et singulo anno in perpetuum celebrari facere missas duodecim in ecclesia Sancti Petri de Antibarō, et etiam pauperibus decem Christi exhibere unum prandium singulo anno in festo Sancti Michaelis, de mense (f. 20.v) Septembri, in perpetuum de grossis decem in totum pro anima mea et meorum defunctorum. Residuum uero omnium aliorum bonorum meorum, uidelicet domorum, terrarum, vinearum, oliuarum, dierum, molendinorum, affictum furni et orti, quorum sunt capita triginta duo cum aliis meis iuribus, rationibus et acti-

onibus presentibus et futuris, dimitto Marino, filio meo masculino, quem instituo heredem et residuarium meum vniversalem. Qui Marinus, filius meus, de dicto residuo bonorum meorum, videlicet de dictis reliquis capitibus triginta duobus, teneatur et debeat dare in dotem, et dotis nomine cuilibet ex filiabus meis octo capita, que ego testator specificabo manu mea propria, et vltra ipsam octo capita, ducatos auri centum in pecunia numerata pro singula predictarum mearum filiarum, tam earum quas ad presens habeo, quam aliarum, si que decetero mihi nascerentur ex legitimo matrimonio, et si aliqua dictarum mearum filiarum decederet sine herede, uel habens heredem, 53²⁵⁰ non veniret ad etatem legitimam, quod tali casu dictus Marinus, filius meus, succedat, et succedere debeat talis dotis illius filie mee decedentis sine herede, aut cum herede, qui moreretur ante etatem legitimam, ut dictum est. Et si casus talis accideret ex malignitate temporum, aut quauis alia fortuna, quod non possent reperiri denarii, pro dictis maritationibus filiarum mearum, aut pro aliqua earum, quod dicto casu dictus filius meus Marinus, uel qui tunc esset heres meus, non teneatur ad predictam exhibitionem et exbursationem ducatorum centum, vt nullo modo intatari[!], vendi, alienari, vel dari in dotem possint, nec debeat suprascripta capita sexdecim bonorum meorum, vt supra dimissa et legata sub fideicomisso[!], et que semper et perpetuis temporibus stare, et esse debeant sub dicto fideicomisso[!] eo modo et forma, vt superius ordinavi. Insuper dicto filio meo Marino ordino et instituo etatem annorum triginta sex, infra quam etatem nihil omnino possit idem Marinus vendere, alienare, permittare[!], donare aut obligare de dicto residuo bonorum meorum, sibi dimisso, videlicet de dictis reliquis capitibus triginta duobus in totum, uel in partem. Commissarios autem meos, et executores huius mee vltime voluntatis instituo et esse volo et ordino dominum presbyterum Bernardum de Zupanis, ser Stephanum de Prodis, fratrem meum, (f. 21r) ser Nicolaum Gauissa, ser Petri, sororium meum, et ser Nicolam de Zupanis, fratrem suprascripti domini presbyteri Bernardi, omnes de Antibaro, quibus concedo auctoritatem exequendi suprascripta omnia et singula super onus conscientie eorum, et decedentibus prefatis fideicomissariis meis, volo quod post mortem eorum sint fideicommissarii[!] mei et executores presentis mei testamenti domini thesaurarii ecclesie Sancti Georgii Antibarensis, qui tunc erunt cum suis successoribus in dicto officio thesaurarie predictae. Hoc autem testamentum factum, conditum et ordinatum per prefatum testatorem, nobilem virum, ser Iohannem de Prodis, quondam nobilis viri, ser Ludovici de Prodis de Antibaro, ibidem presentem, presentatum fuit notario cathastrei communis Ragusii per eundem ser Iohannem testatorem, et de eius voluntate et mandato hic registratum pro robore et perpetua ac irreuocabili firmitate dicti testamenti et in eo contentorum presentibus predictis iudice et testibus ad hoc per eum vocatis et rogatis. Quod quidem testamentum nullo testimonio rumpi possit.

²⁵⁰ Vjerovatno je u originalu testamenta pisalo *et* (shodno nap. I. K.).

Izvori

Italija – Archivio di Stato di Venezia, Venecija – *Consiglio dei Dieci*, Lettere Rettori ai Capi, b. 274.: Antivari (1500.-1565.), No. 40 (10. XII. 1500.); No. 53 (19. V. 1517.), *Vicenzo Loredano, Podestà d'Antivari*.

Hrvatska – Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik – fond 12.1 – *Testamenta Notariae*

Hrvatska – Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik – fond 12.2 – *Distributiones testamentorum*

Crna Gora – Istorijski arhiv u Kotoru, Kotor – Sudsko-notarski spisi

Objavljeni izvori i literatura

Acta Albaniae iuridica, Iosephi Valentini S. J., T. I. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968.

Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV, Iosephi Valentini S. J. labore reperta et transcripta ac typis mandata, Pars Secunda, Tomus Septimus, München (et alia): Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968.

BIBLIJA.net – the Bible on the Internet, <http://www.biblija.net/biblija.cgi?Bible=Bible&set=3&I=en&pos=1&qall...> (pogledano 21. 12. 2015.); [United Bible Societies], [The Bible Society of Slovenia].

La banca dati CIVES: privilegi di cittadinanza veneziana, dalle origini all'anno 1500, <http://www.civesveneciarum.net/dettaglio.php?tipo=pagina....> (pogledano 16. 2. 2015.).

Matej 6. poglavlje, *Novi zavjet*

<http://biblija.biblija-govori.hr/glava.php?knjiga=Matej&prijevod=sve&glava=6> (pogledano 21. 12. 2015.).

Septem Psalmi Paenitentiales / The Seven Penitential Psalms, <http://www.medievalist.net/hourstxt/penpss.htm> (pogledano 22. 12. 2015.), 1-7.

Sveti Atanasije Veliki, *Tumačenje psalama*, Psalam 101: *Molitva siromaha, kada iznemogne i pred Gospodinom izlije moljenje svoje*. http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Svetopismo/PsaltirAtanasijeVeliki/Lat_PsaltirAtanasijeVeliki102.htm (pogledano 22. 12. 2015.), 1-3.

Barbato di Benevento, https://it.wikipedia.org/wiki/Barbato_di_Benevento (pogledano 18. 1. 2014.).

Andreis, Mladen. “Trogirski patricijat u srednjem vijeku”. U: *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti* knj. 2. Zagreb: Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2002.

Antonović, Miloš. *Grad i župa u Zetskom primorju i severnoj Albaniji u XIV i XV veku*. Beograd: Istorijski institut, 2003.

Antović, Jelena, ur. *Statvta civitatis Cathari – Statut grada Kotora*, prevod originala iz 1616. godine sa naučnim aparatom, Knjiga II. Kotor: Državni arhiv Crne Gore, 2009.

Banić, Josip. “Elitni društveni slojevi kasnosrednjovjekovne bužetske komune”. *Histria* 5 (2015): 43-79.

Benigni, Umberto. “Benevento”. U: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 2. New York: Robert Appleton Company, 1907. 19 Jan. 2016

<<http://www.newadvent.org/cathen/02477b.htm>>

Benyovsky, Irena. “Urbane promjene u Trogiru u prvim desetljećima mletačke vlasti (1420.-1450.)”. *Povijesni prilozi* 23 (2002): 71-85.

Bertazzo, Claudia. *I magnati e il diritto nei comuni italiani del XIII secolo*. Pisa: Edizioni Plus; Pisa University Press, 2009.

Blehova-Čelebić, Lenka. “Rimska kurija i Kotor krajem srednjeg vijeka”. *Boka* 25 (2005): 165-182; [www.bibliotekaherceg-novi.org.yu/...](http://www.bibliotekaherceg-novi.org.yu/) (pogledano 13. 12. 2007.).

Bošković, Đurđe. *Stari Bar*. Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, 1962.

Bošković, Tadija. *Bar pod mletačkom vlašću 1443-1571. godine*. Bijelo Polje: Pegaz, 2004.

Božić, Ivan. *Nemirno pomorje XV veka*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1979.

Božić, Ivan. “Zeta u Despotovini”. U: *Istorija Crne Gore*, t. 2, sv. 2 (Crna Gora u doba oblasnih gospodara), ur. Sima M. Ćirković et al, 135-277. Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore 1970.

Bruzelius, Caroline. “The Dead Come to Town: Preaching, Burying, and Building in the Mendicant Orders”. U: *The Year 1300 and the Creation of a New European Architecture (Architectura Medii Aevi 1)*, ur. Alexandra Gajewski, Zoe Opacic, 209-230. Brepols: Turnhout, 2008.

Budeč, Goran. “Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama s posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara”. U: *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, ur. Kosana Jovanović, Suzana Miljan, 13-29. Rijeka, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2013.

Buklijaš, Tatjana; **Benyovsky**, Irena. “Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: a therapy for the body and soul”. *Dubrovnik Annals* 8 (2004): 81-107.

Čoralić, Lovorka. *Barani u Mlecima, povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*. Zagreb: Dom i svijet; Hrvatsko građansko društvo Crne Gore Kotor – Podružnica Bar, 2006.

Čoralić, Lovorka. *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet, 2001.

Čoralić, Lovorka. "Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća". *Povijesni prilozi* 32 (2007): 63-91.

Čoralić, Lovorka. "Tragom barskih patricija u Mlecima (kraj XIV. st. – XVI. st.)". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 48 (2006): 231-261.

Čoralić, Lovorka; **Karbić**, Damir, ur. *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium, Dulcinensium, Buduensium et Castri Novi; Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog - Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae / Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije*, Vol. 1, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Vol. 55. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2009.

Ćuk, Ruža. "Trgovci iz zetskih gradova u Dubrovniku i srpskim zemljama u srednjem veku". U: *Srednjovjekovna istorija Crne Gore kao polje istraživanja*, 3., 153-166. Podgorica: Istorijski institut Republike Crne Gore, 1999: 153-166.

Da Mosto, Andrea. *L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale, storico, descrittivo ed analitico con il concorso dei funzionari dell'Archivio per autorizzazione speciale del Ministero dell'Interno del Regno d'Italia al »Collegium Annalium Istitutorum de Urbe Roma«*, Tomo I: *Archivi dell'amministrazione centrale della Repubblica Veneta e archivi notarili*. Roma: Biblioteca d'arte editrice, 1937.

Eubel, Conrad, ur. *Hierarchia catholica medii aevi, sive, Summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series*. Monasterii: Sumptibus et typis Librariae Regensbergianae, 1898.

Fabijanec, Sabine Florence. "Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 55-120.

Fabijanec, Sabine Florence. Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (2000): 31-60

Farlati, Daniele; **Coleti**, Jacobus. *Illyrici Sacri*, tomus septimus. Venetiis: apud Sebastianum Coleti, MDCCCXVII.

Gulin, Ante. "Srednjovjekovni Kotorski kaptol (Capitulum ecclesiae Catarensis)". U: *Stjepanu Antoljaku u čast*, ur. Josip Kolanović, 77-93. Zagreb, Hrvatski državni arhiv: 2003.

Heyer Von Rosenfeld, Carl Georg Friedrich. *Wappenbuch Der Adel des Königreichs Dalmatien*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1873.

Hrabak, Bogumil. "Pod okriljem mletačkoga lava". U: *Bar grad pod Rumijom*, ur. Sima Ćirković, Slavko Mijušković et al., 35-53. Bar: Izbor, 1984.

Hrabak, Bogumil. "Senjski uskoci i Bokelji". *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* XXVI (1978): 27-37.

Jakić-Cestarić, Vesna. "Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću – odraz i rezultanta prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novih doseljenika". *Radovi Centra JAZU u Zadru* XXIV (1977): 143-225.

Janeković Römer, Zdenka. "Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu". U: *Filip de Diversis, Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, uredila Zdenka Janeković Römer, 9-50. Dubrovnik; Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000.

Janeković Römer, Zdenka. *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.

Janeković Römer, Zdenka. "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća". *Historijski zbornik* XLV (1992), br. 1: 179-194.

Janeković Römer, Zdenka. "Splitski statut: ogledalo razvoja komune". U: *Splitski statut iz 1312. godine, povijest i pravo. O 700. obljetnici*, prir. Željko Radić, Marko Trogrlić, Massimo Meccarelli, Ludwig Steindorff, 69-90. Split: Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, 2012.

Jireček, Constantin. "Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner (Schluss)". *Archiv für Slavische Philologie* XXVI (1904): 161-214.

Jireček, Constantin. *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*. Wien: C. Gerold's Sohn, 1902.

Jireček, Konstantin. *Istorija Srba*. Sv. III (*Kulturna istorija: I. deo*); preveo i dopunio Jovan Radonić. Beograd, Geca Kon, 1923.

Jireček, Konstantin. *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*. Beograd: Naučno delo, 1962.

Kapetanić, Niko; **Vekarić**, Nenad. "Popis domaćinstava konavoskih kaznačina iz 1536. godine", *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 40 (2002): 169-202.

Khazanov, Anatoly M. "Ethnicity and ethnic groups in early states". U: *Pivot Politics, Changing cultural identities in early state formation processes*, ur. Martin van Bekel, Renée Hagesteijn, Pieter van de Velde, 67-85. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994.

Kovijanić, Risto. *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek)*, knjiga II. Titograd: Istorijski institut SR Crne Gore, 1974.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, ur., *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga V, *Odnošaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom priobćeni u izvadkih, Iz rukopisnih ljetopisah Marina Sanuda, Od godine 1496 do 1533*. Zagreb: Tiskom Dra. Ljudevita Gaja, 1859.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, ur., *Marina Sanuda odnošaji skupnovlade mletačke prama Južnim Slavenom. Rapporti della Republica Veneta coi Slavi Meridionali. Brani tratti dei Diarij manoscritti di Marino Sanudo. (continuazione.) 1501-1517. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga VI. Mletci: u pečatnji del Comercio, 1863.

Kunčić, Meri. “Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća” *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013): 77-126.

Lekić, Zarija, ur. *Sto godina barske narodne čitaonice (1881-1981.)*. Bar: Kulturni centar, 1981.

Lonza, Nella. “Izborni postupak Dubrovačke Republike”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 38 (2000): 9-52.

Lonza, Nella. “Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde: pravo srednjovjekovnog novigradskog statuta”. U: *Novigradski statut / Statuto di Cittanova*, ur. Neven Budak, 127-159. Novigrad: Grad Novigrad, 2014.

Lonza, Nella. “Za spas duša, na dobrobit države: Dubrovački rizničari i vremenita dobra za vječnu nabožnu svrhu (13-15. stoljeće)”. U: *Knjiga rizničarskih najmova – Liber afflictuum thesaurarie (1428-1547)*, prir. Danko Zelić, 9-24. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012.

Lučin, Bratislav. “Marulićevo pismo bračkom svećeniku Marku Prodiću”. *Colloquia Maruliana* 4 (1995): 103-111.

Lupis, Vinicije B. “Iz prošlosti srednjovjekovnog zlatarstva u Baru”. U: *Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, ur. Lovorka Čoralić, 733-747. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Matica hrvatska, 2009.

Ljubić, Šime, ur. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga IX (od godine 1423. do 1452.), *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, sv. 21. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1890.

Mahnken, Irmgard. *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I. Beograd: Srpska akademija nauka i umjetnosti, posebna izdanja, 340, 1960.

Marković, Savo S., *Barski patricijat*. Bar: Kulturni centar, 1995.

Marković, Savo. “Ljetnikovac Simona Dalmasa: prva palata na barskoj obali”, *Agora*, br. 112; *Pobjeda*, god. LXX, br. 17.232, Podgorica, 2. prosinca 2013., 10.

Marković, Savo. “Per discharigo della consciencia: testamentarni odrazi medi-evalnog imaginarija barskog patricijskog roda Natalis (Nalis)”. *Acta Histriae* 22 (2014), br. 3: 509-550.

Marković, Savo. *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*. Perast: NIP "Gospa od Škrpjela", 2014.

Marković, Savo. "Una chasa in la zitade de Antivari: patricijski rod Zupan (Župan)". *Istorijski zapisi* LXXXVII (2014), br. 1-2: 195-227.

Marković, Savo. "Žare, Natalis, Dalmas: tri testamenta barskih patricija u Dubrovniku (XV-XVI v.)". *Arhivski zapisi* XX (2014), br. 2: 31-60.

Matović, Tamara. "Epitrop (ἐπίτροπος) – izvršitelj testamenta". *Zbornik radova Vizantološkog instituta* LI (2014): 187-214.

Mrdeža Antonina, Divna. "Aspekt stiha u Marulićevim prijevodima psalama". *Colloquia Maruliana* IX (2000): 449-464.

Neralić, Jadranka. *Priručnik za istraživanje hrvatske povijesti u tajnom vatikanskom arhivu, od ranog srednjeg vijeka do sredine XVIII. stoljeća – Schedario Garrampi*, sv. 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2000.

Nikčević, Vojislav D., ur. *Monumenta Montenegrina*, IV, 1. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2001.,

Novotni, Vjekoslav. "Do Željeznice". *Planinar* 8 (1905): br. 5-6: 33-38.

Orioli, Luciano. *Le confraternite medievali e il problema della povertà, Lo statuto della compagnia di Santa Maria Vergine di San Zenobio di Firenze nel secolo XIV*. Roma: Edizioni di storia e letteratura, 1984.

Pantić, Miroslav. *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka; XVII vek: Doba baroka*; 1990. integralno elektronsko izdanje; <http://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/mpantic-xvi-xviii/index.html> (pogledano 23. 4. 2009.).

Pavlović, Cvetko. "Zadužbine barskih muslimana". *Matica* VIII (2007), br. 31: 385-394.

Pešorda Vardić, Zrinka. *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Hrvatski institut za povijest, 2012.

Pravna enciklopedija, 1-2. Beograd: Savremena administracija, 1989.

Rovinski, Pavel Apolonovič. *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, t. IV. Cetinje; Sr. Karlovci; Novi Sad: Izdavački centar "Cetinje"; Centralna narodna biblioteka "Đurđe Crnojević"; Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1994.

Schiavuzzi, Bernardo. "Le istituzioni sanitarie istriane nei tempi passati". *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* IX (1893): 315-407.

Schmitt, Oliver Jens. *Das venezianische Albanien (1392-1479)*. München: Südost-Institut, R. Oldenbourg Verlag, 2001.

Sekulić-Gvozdanović, Sena. "Srednjovjekovni sustavi šupljih kamenih mjera u Istri, Hrvatskom primorju i kontinentalnoj Hrvatskoj", *Prostor* 3 (1995), br. 1(9): 73-106.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971., pretisak: 1988.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972., pretisak: 1988.

Smičiklas, Tadija, ur. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sabrao i uredio Tadija Smičiklas, svezak IV. (Listine godina 1236-1255.), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Preveo Stari zavjet Đ. Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. Novo izdanje u kome su zabilježena jednaka mjesta. Beograd: Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1989.

Šafarik, Janko, ur. *Srbski istorijski spomenici mletačkog arhiva, Glasnik društva srpske slovesnosti*, knjiga XIV. Beograd: u državnoj štampariji, 1862.

Šimunović, Petar. *Istočnojadranska toponimija*. Split: Logos, 1986

Thallóczy, Ludovicus; **Jireček**; Constantinus; **Šufflay**, Emilianus., ur. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, II (1344 – 1406). Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, MCMXVIII.

Tomasović, Marinko. "Romanička arhitektura na južnom dijelu istočnog Jadrana i problem isticanja utjecaja apulijskoga graditeljstva". *Starohrvatska prosvjeta* 33 (2006): 127-163.

Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 2, *Vlasteoski rodovi (A – L)*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012.

Vukmanović, Jovan. *Crmnica, Antropogeografska i etnološka istraživanja*. Beograd: SANU, 1988.

Warren, K. M. "William Habington". U: *Catholic Encyclopedia*. New York: Rober Appleton Company, 1913.

[https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/William_Habington](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/William_Habington) (pogledano 22. 12. 2015.).

Zaninović-Rumora, Marija. "Mjere za dužinu i površinu u Kotoru kroz stoljeća". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54 (2012): 35-46.

Gradu in gradum semper antiquior de dicta domo aut familia de Prodis: A Contribution to the Research on the Patrician Family of Prodi from Bar

Savo Marković
M. Boškovića H-12
85000 Bar
Montenegro
E-mail: markovics@t-com.me

Summary

Based on archival research and historiography, this study focuses on the patrician family of Prodi from Bar. The testament of nobleman *Iohannes de Prodis*, dating from 1494 and preserved in the State Archives of Dubrovnik, served as the starting point for a genealogical reconstruction of one of the most prominent aristocratic lineages in Bar during the 15th and 16th centuries. Transcribed and translated, the provisions of this testament bring into the focus the testator's biography as well as a number of related aspects.

In addition to this document, data from the archival sources and scholarly literature allow for the completion of the picture of social conditions at the time, especially the cultural community whose members, with their ethnic and linguistic features, political patriotism, self-awareness, and assertion of their autonomy grown out of stratified traditions, were highly representative of the late medieval and early modern commune. Aspects of their identity are manifested not only in the modalities of power legitimization, but also in the religious sphere and the forms of social practices. The nobility's awareness of continuity persisted in their ethical and religious principles, consolidated into customs and law. These principles also indirectly reveal the peculiar legal position of women at the time.

Having studied the family relations, biographies, and other facets of social stratification in these elite social groups and individuals across several generations, the author has performed a prosopographic analysis of their characteristics, complementing it with the use of an interdisciplinary and comparative approach. Since the patricians dominated the social and political life of cities in the European Mediterranean, it is also with the Prodis that the family's vertical kinship system, ancestry, and economic power played a central role in shaping the mentality, class organization, and the form of regimen. Their identity as nobility came not only from their awareness of belonging to the kindred, but also from their subjective, individual experiences of their own ethnicity, from their pursuit of attention and fame, and from the symbiotic cultural processes that were taking place in the

context of Venetization. The Prodis participated in the making of these strong and long-lasting social bonds that withstood all political changes and limits. The practices of *fideicommissum* and the fideicommissary substitution, documented in the testament, reveal the family's determination to preserve their patrimony as an important feature of their status and to prevent the decline of their estate.

As one of the most significant kindreds during the period of Venetian rule, with the testimonies they have left concerning their spiritual and urban heritage, the Prodi family illuminates the manifold components of communal life in the southern part of the eastern Adriatic coast. The published archival sources permit a number of church buildings in the Bar area to be cautiously dated and located, and confirm the authenticity of metrology in the district. By shedding light on the meaning of certain urban toponyms, they bear witness to the fact that interaction between various civilisations had been taking place in Bar for a long time.

Keywords: Bar, Dubrovnik, Middle Ages, patricians, identity, testament